

BUITENKANS 2024

ADAPTATIE-INSPIRATIE VOOR GEMEENTEN

07 RECHTVAARDIGHEID IN ZWAAR WEER

16 VEILIGHEID: EEN GEZAMENLIJKE OPGAVE

21 SPOT DE SCHADUW

34 EERLIJKE FINANCIERING

Inhoudsopgave

Netwerk KANS deelt, bundelt, verkent en stemt af. Het netwerk bestaat uit vijftien (middel-)grote steden, die samenwerken op het gebied van klimaatadaptatie. We delen ervaringen en inzichten met elkaar. KANS onderscheidt zich van andere netwerken door zijn praktische en concrete karakter, gericht op tastbare resultaten. Daarnaast is het onderlinge gesprek leidend, houden we informele uitwisselingen en ontstaan er ad hoc samenwerkingen.

KANS
VERKENT

Voorwoord

03

Leidse wethouder Ashley North over de kracht van kennisdeling

Klimaat & Gezondheid

10

GGD maakt handreiking gezondheidsrisico's door klimaat: UV-straling is sluipmoordenaar

Integraal programmeren

18

Grote ruimtelijke opgaven versterken elkaar in Groningen

Borging

26

Toolbox Klimaatadaptatie geeft Dordrecht inspiratie en handvatten

29

Bouwen en ontwikkelen gaan in Apeldoorn samen met klimaatadaptatie en natuur

Klimaat & Rechtvaardigheid

04

Voorbij de eigen bubbel met hulp van de wetenschap: think big, start small, move fast

07

In Rotterdam gaan strijd tegen klimaatverandering en sociale ongelijkheid hand in hand

Klimaat & Veiligheid

13

De nieuwe openheid van de veiligheidsregio's: inzetten op risicodialoog

16

Gemeenten, waterschap en veiligheidsregio komen in Utrecht tot gezamenlijke aanpak

Monitoring

21

Coolspottool brengt verkoelingsopgave in Utrecht letterlijk in kaart

24

Arnhem leert van metingen effectiviteit van subsidie-maatregelen en communicatie

Financiering

31

Adaptatie Atelier: samen de complexe financiële puzzel leggen helpt alle partijen

34

Hoe Leiden met riool- en waterzorgheffing de groeiende lasten eerlijker verdeelt

KANS
BUNDELT

KANS
STEMT AF

KANS
DEELT

Kennisuitwisseling geeft zóveel energie

Eind augustus was ik op werkbezoek bij mijn collega-wethouder Tanja de Jonge in Dordrecht. Met een groep medewerkers fietsten we langs verschillende projecten. Het Bewegend Bos bijvoorbeeld, tientallen bomen in bakken die letterlijk van wijk naar wijk bewegen, zodat mensen kunnen ervaren wat groen voor je straat kan betekenen. Of een buurtontmoetingsplek, het Staartje, in een mooi aangeklede container om de sociale cohesie te bevorderen. Prachtige initiatieven die ogenschijnlijk snel te realiseren zijn. Ik denk dan: misschien kunnen wij zo iets ook in Leiden doen. Het is maar de vraag of ik die voorbeelden ook had onthouden als ik ze in een lezing had gehoord. Het informele van zo'n fietstocht maakt dat je echt in contact komt en in gesprek gaat met de mensen die aan die projecten werken. Je ziet met eigen ogen wat het oplevert. Ik vind dat zoveel inspirerender dan een sessie met een serie lezingen, die vooral op zenden is gericht.

Zo hebben we in Leiden ook veel uitwisseling met Amsterdam en Utrecht. Zij lopen voorop in het nog autoluwer en verkeersveiliger maken van de stad. Wij zijn daar ook heel ambitieus in. Utrecht richt de stad helemaal in op fietsers, bijvoorbeeld met fietssnelwegen dwars door de stad. Je ziet dat daar iets baanbrekends gebeurt, dat ze anders kijken naar mobiliteit. En het wordt geaccepteerd; mensen snappen dat er een probleem is waar oplossingen voor nodig zijn. Ik wil dan graag weten: wat maakt nou dat die aanpak daar goed werkt?

Wij krijgen op onze beurt weer veel steden op bezoek die interesse hebben in onze aanpak van klimaatadaptatie. Vroeger bekeken we grote opgaven als riool, verkeer en groen allemaal los van elkaar. Nu pakken we dat veel integraler aan. Vervolgens hebben we ook de manier waarop we dat financieren veranderd, via

onze nieuwe riool- en waterzorgheffing. Het is een van de onderwerpen in dit magazine, samen met andere inspirerende voorbeelden die in 2024 binnen het KANS-netwerk aan bod zijn gekomen. Want ja, uitwisselen van kennis is ontzettend waardevol. We staan allemaal voor soortgelijke opgaven en kunnen elkaar echt helpen door te laten zien wat wel en niet werkt.

Dat brengt vaak ook wat in beweging. Als één stad zo'n hervorming doorvoert en het ook echt goed heeft uitgedacht, kan dat het gesprek openen in andere steden. Die gaan dan, om even bij ons eigen voorbeeld met de nieuwe heffing te blijven, ook kijken hoe ze de lasten voor klimaatadaptatie eerlijker kunnen verdelen, terwijl ze tegelijkertijd meer investeringskrediet opbouwen.

Dat we onze werkwijze met anderen mogen delen, motiveert ons enorm. Het voelt sowieso al goed om bij te dragen aan projecten die de stad beter en mooier maken. Hoe gaaf is het dan dat er mensen van buiten komen kijken die zien hoe bijzonder het is wat hier gebeurt. Dat helpt bij het uitbouwen van het draagvlak in de stad en in de gemeenteraad. En het geeft ons veel energie om er vol enthousiasme mee door te gaan.

Ashley North
Wethouder Klimaat, Mobiliteit en Financiën in de gemeente Leiden

Wetenschappers zien belangrijke taak in ophalen, analyseren en

‘KLIMAATRECHTVAARDIGHEID IS EEN SOORT

De mensen die het meest last van hebben van klimaat-verandering, zijn vaak het minst in staat om zich ertegen te wapenen en praten het minst mee. Beleidsmakers die écht rekening houden met kwetsbare mensen, moeten daarom actief op zoek naar juist hún perspectieven. ‘Er moet altijd minstens één collega zijn die de vraag stelt: Zeg, heb je eigenlijk wel gesproken met degenen over wie je beleid maakt?’

Treed vaker uit je eigen bubbel. Het is misschien wel de belangrijkste boodschap die wetenschappers Joyce Browne en Charisma Hehakaya (UMC Utrecht) willen overbrengen aan beleidsmakers. Of eigenlijk aan iedereen, zichzelf inclusief. In die zin voelde de presentatie over klimaatrechtvaardigheid, die Joyce dit jaar gaf binnen het KANS-netwerk, best een beetje als een *reality check*. ‘Voor mij was het fascinerend om te zien dat sommige experts uit de praktijk al zo gericht met dit onderwerp bezig zijn. In mijn academische bubbel voelt het soms nog behoorlijk abstract - en dat doet niet altijd recht aan wat er in de praktijk allemaal al gebeurt. Het beeld waarmee ik

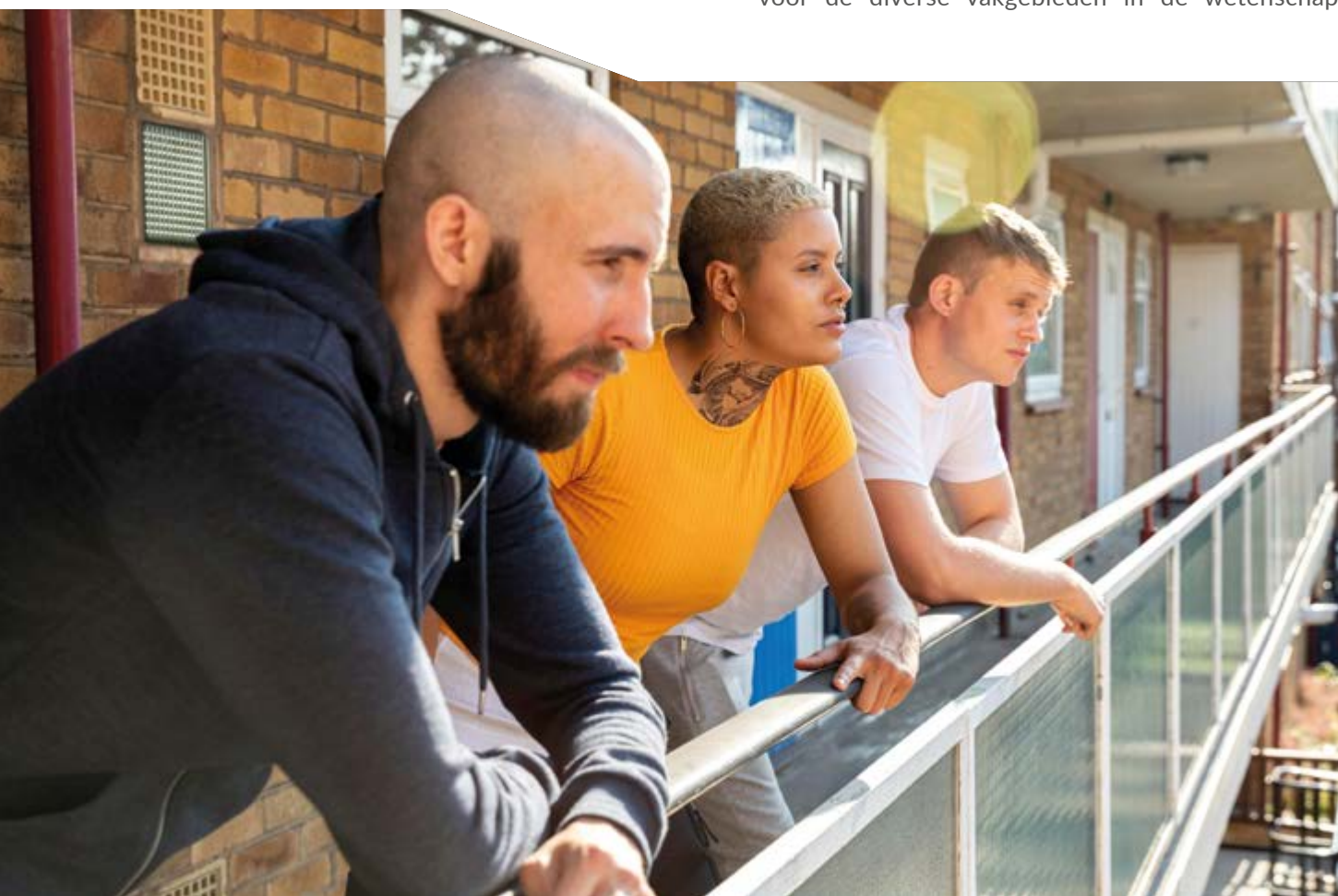
naar huis ging was dat de rol van de wetenschap veel meer ligt in de ondersteuning van die praktijk. Om de dingen die gebeuren beter te documenteren, te begrijpen wat ze doen, waarom ze het doen en hoe ze het doen. Zodat het daarna versneld kan worden opgeschaald en gedeeld met anderen.’

Iedereen betrekken

Hoe kunnen we voor iedereen op de wereld de kans op een gezond leven zo groot mogelijk maken? Voor Joyce en Charisma is dat een van de centrale vragen in hun werk als onderzoeker. Beiden combineren ze hun achtergrond in de epidemiologie met diverse andere vakgebieden. Juist dat interdisciplinaire karakter noemen ze bepalend om tot goede antwoorden op complexe rechtvaardigheidsvraagstukken te komen.

Hoe kunnen we voor iedereen op de wereld de kans op een gezond leven zo groot mogelijk maken?

Buiten de bekende hokjes denken dus, of verschillende hokjes samenvoegen. Dat geldt niet alleen voor de diverse vakgebieden in de wetenschap,

breed delen van praktijkkennis

BRIL DIE JE OPZET'

ook voor het betrekken van zoveel mogelijk verschillende betrokken partijen, meningen en belangen. Rechtvaardigheid betekent immers dat je rekening houdt met alle perspectieven. 'Ik wil graag onderwerpen op de agenda zetten namens mensen die dat zelf niet goed kunnen', benoemt Charisma een van haar drijfveren. 'Als ik het heel gechargeerd zeg, lijkt het soms wel alsof klimaatadaptatie vooral iets voor rijke mensen is. En dat minder wordt gedacht vanuit mensen die weinig geld te besteden hebben aan hun huis of tuin, bijvoorbeeld in sociale huurwoningen. Hoe betrek je die groepen hierbij? Zeker als de maatregelen die je moet nemen geld kosten, voor betere isolatie bijvoorbeeld, om schimmel op de muren te voorkomen. Of tegen de hitte in een warme zomer. Dat maakt het voor de armere delen van de bevolking al snel een stuk lastiger. Ik vraag me wel eens af of beleidsmakers die focus wel voldoende hebben.'

Morgen beginnen

Neem in je besluitvorming de meningen mee van de mensen die je wilt helpen, luidt de opdracht richting beleidsmakers. Dat is blijkbaar minder vanzelfsprekend dan het klinkt, zo ondervond Charisma recent op een congres. 'Waar vind ik dan die kwetsbare mensen?', vroeg iemand tijdens de plenaire sessie. 'De intentie is er meestal wel, maar lang niet altijd wordt daar actie aan verbonden. Ga gewoon naar buiten om met bewoners te praten, organiseer ontmoetingen, neem in de supermarkt even tijd voor een praatje. Het hoeft helemaal niet ingewikkeld te zijn. Het begint met oprechte interesse en echt luisteren.'

Het begint met oprechte interesse en echt luisteren

Think big, start small, move fast, vat Joyce de oproep samen. Dat mantra, aangedragen door UMCU-collega Berent Prakken, probeert ze altijd in haar achterhoofd te houden. 'Het hoeft niet perfect, maar begin gewoon morgen. Zorg dat je in ieder geval één persoon spreekt die geen beleidsmaker is en niet in jouw bubbel zit. En wat ook goed werkt: verplaats je fysiek, spendeer om de zoveel tijd een werkdag of dagdeel bij een organisatie die in de dagelijkse praktijk te maken heeft met zaken waarover jij beleid ontwikkelt.'

Vier essentiële pijlers

voor het beoordelen van klimaatrechtvaardigheid:

In een podcast van Medisch Contact en de Groene Zorgalliantie licht Joyce Browne dit verder toe:

Steeds opnieuw toetsen

De wetenschap kan helpen door het theoretisch kader te schetsen, praktische handvatten te bieden en te zorgen dat opgedane kennis op meerdere plekken wordt benut. Joyce legt het uit aan de hand van wat zij een van haar 'vaste stokpaardjes' noemt: 'Klimaatrechtvaardigheid is eigenlijk een soort bril die je opzet en waardoor je de wereld bekijkt. Bij alles wat je doet en besluit geldt dat normatief kader, vanuit allerlei filosofische, ethische en morele overwegingen

Charisma Hehakaya

Joyce Browne

Planetary proof checklist voor GROENE beleidskeuzes

Zorg dat je vijf keer ja kunt antwoorden op:

✓ **G**eneratietoets

Levert deze beslissing een duurzamere wereld op voor onze ((achter-)klein-)kinderen?

✓ **R**echtvaardig

Verkleint deze beslissing de kansenongelijkheid in de samenleving, en sluit het niemand uit?

✓ **O**vertuigend

Draagt deze beslissing bewezen bij aan gezondheid en welzijn van mensen?

✓ **E**cologisch

Heeft deze beslissing een zo klein mogelijke negatieve impact op het milieu, of is deze gunstig voor het milieu en de biodiversiteit?

✓ **N**oodzakelijk

Hebben we dit echt nodig, is het beter dan 'niets doen', hergebruik of een groener alternatief?

De checklist is ontwikkeld in samenwerking met zorgprofessionals, beleidsmakers, studenten en wetenschappers. Meer is te lezen in een blog op Zorgvisie. Scan de QR-code.

die daaraan ten grondslag liggen. Daaruit volgen dan praktische toepassingen die je steeds opnieuw moet toetsen aan wat die praktijk op dat moment nodig heeft. Als we het erover eens zijn dat de gevolgen van klimaatverandering oneerlijk verdeeld zijn onder bevolkingsgroepen, moeten we ons dus voortdurend afvragen wat we kunnen doen om het eerlijker te maken. Of er in ieder geval voor te zorgen dat die kloof tussen verschillende groepen niet nog groter wordt. Elke nieuwe maatregel kun je vervolgens langs die maatlat leggen.'

Joyce Browne en Charisma Hehakaya doen onderzoek naar klimaatrechtvaardigheid en gezondheid bij het Universitair Medisch Centrum Utrecht (UMCU). Voor vragen zijn ze bereikbaar via secretaris@netkwerkkans.nl.

‘JE KUNT MET KLIMAATBELEID SOCIALE ONGELIJKHEID OOK VERKLEINEN’

RECHTVAARDIGHEID

Rechtvaardigheid in zwaar weer

‘Hoewel iedereen recht heeft op een gezond leven, is de realiteit dat steeds minder mensen hier zicht op hebben. Want terwijl de grond onder onze voeten heter en heter wordt, verkeert de ongelijkheid in onze stad in steeds extremer weer. Daarom is het nodig dat we hoofden uit de wolken helpen en ons licht laten schijnen op de realiteit van stadsgenoten.

Om alle veranderkracht aan te wakkeren voor meer klimaatrechtvaardigheid. Zodat straks meer Rotterdammers hoog en droog komen te zitten.’

Zo luidt het manifest van Klimaatrechtvaardig Rotterdam, een programma waarmee de gemeente de veranderkracht activeert en vergroot van mensen en partijen die bestaande systemen eerlijker kunnen maken. Door hen te voorzien van de nodige perspectieven, kennis, kunde en een netwerk om stappen te zetten richting meer klimaatrechtvaardigheid.

Klimaatrechtvaardig is de Rotterdamse aanjager van een klimaatrechtvaardige beweging, die deelt, verbindt, adviseert, versterkt en verandering in gang zet.

De klimaatcrisis is niet alleen een fysieke, maar ook een sociale crisis. De mate waarin inwoners risico lopen verschilt, en lang niet iedereen is even goed in staat zichzelf ertegen te beschermen. Via het programma Klimaatrechtvaardig Rotterdam zet de gemeente Rotterdam daarom alles op alles om verdere toename van de ongelijkheid in de stad te voorkomen. ‘Je kunt het klimaatprobleem niet oplossen als je niet tegelijkertijd de armoede en de ongelijkheid verkleint en iedereen een stem geeft.’

Ja, ze wil best erkennen dat ze in het begin soms behoorlijk zoekende was en zich eenzaam voelde. Rosemarie van Ham, adviseur bij de gemeente Rotterdam, nam een aantal jaren geleden het initiatief met een aantal mensen voor het programma Klimaatrechtvaardig Rotterdam, dat bij aanvang Inclusive Climate Action Rotterdam (ICAR) heette. ‘Het gevoel dat ik een roepende in de woestijn was, drong zich wel eens aan me op. Er was in het begin weerstand als ik begon over rechtvaardigheid binnen de toch al zo ingewikkelde klimaatdiscussie. Dat was gek genoeg een heel nieuw onderwerp. Of nieuw: klimaatverandering en rechtvaardigheid zijn natuurlijk

Het gevoel dat ik een roepende in de woestijn was, drong zich wel eens aan me op

op zichzelf twee grote maatschappelijke vraagstukken, maar de verbinding ertussen werd niet gelegd. Klimaatrechtvaardig Rotterdam brengt daar verandering in. Ik prijs me gelukkig dat ik inmiddels met een fantastisch team hieraan kan werken.’

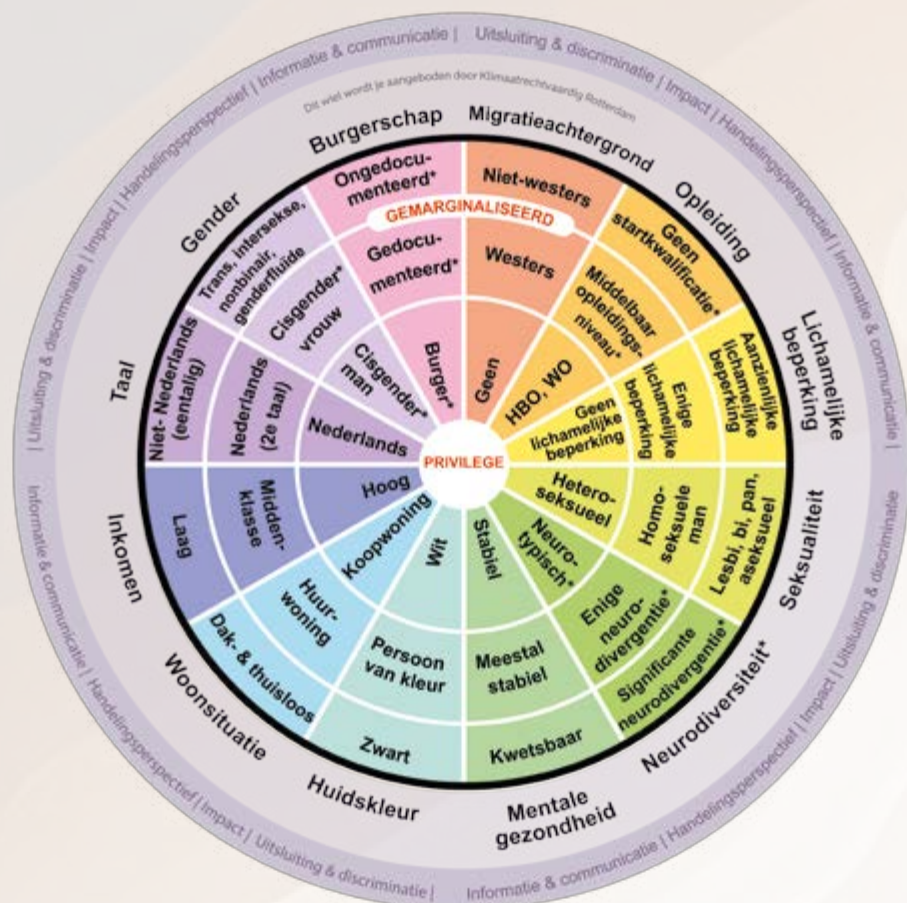
Bedenken wat echt belangrijk is

Het laat zien hoe Rosemarie zich met hart en ziel inzet voor een thema dat veel geduld vraagt. Haar enorme drive kende een verdrietige aanleiding. ‘Mijn vader heeft ruim vijf jaar geleden een einde aan zijn leven gemaakt. Zo’n gebeurtenis heeft natuurlijk gigantische impact op je leven, ik ben ook een tijdje gestopt met werken. Het heeft me aan het denken gezet over wat ik écht belangrijk vind in het leven en in mijn werk. Waar ik bijvoorbeeld op uitkwam: ik kan heel slecht tegen onrecht.’

Met een achtergrond als ingenieur - ze studeerde watermanagement aan de Hogeschool Rotterdam - werkte ze bij de gemeente aan het klimaatadaptatief maken van de stad. En zag ze met eigen ogen hoe beleidsmakers onbewust vaak totaal geen rekening hielden met bepaalde groepen. ‘De keuzes die worden gemaakt zijn bijna altijd gebaseerd op fysieke data:

Klimaatrechtvaardig Rotterdam:

Het Rechtvaardigheidswiel

Het Rechtvaardigheidswiel van Klimaatrechtvaardig Rotterdam ondersteunt projecten in het herkennen en aanpakken van (sociale) ongelijkheden. Het biedt inzicht in de verschillende niveaus van marginalisatie en privileges onder Rotterdammers. Hierdoor kunnen betrokkenen beter begrijpen welke perspectieven mogelijk ontbreken en hoe hun project op een rechtvaardigere manier ingestoken kan worden.

Het Rechtvaardigheidswiel van Klimaatrechtvaardig Rotterdam is geïnspireerd op "The wheel of power/privilege" van Sylvia Duckworth. Dit wiel maakt de begrippen 'marginalisatie' en 'privilege' visueel duidelijk. Categorieën die dicht bij de middelste cirkel staan, vertegenwoordigen doorgaans meer privileges, terwijl categorieën verder van het midden meer gemarginaliseerde groepen aanduiden met minder privileges.

Er zijn meer categorieën om in overweging te nemen. Sommige factoren, zoals leeftijd, religie, type huishouden en de mate van sociaal netwerk, zijn minder goed te definiëren in marginalisatie en privilege en daarom niet opgenomen in het wiel.

STAP 1

Bekijk aan de hand van het wiel de mensen mét wie en vóór wie je gaat werken. Op welke mensen is dit project of proces gericht? Welke mensen zullen er impact van ondervinden en welke niet? Welke mensen zitten er in mijn projectteam?

Stel jezelf vervolgens de vragen: welke groepen in de buitenste ring van het wiel komen voor in mijn doelgroep? Zitten deze mensen ook in mijn team? Welke perspectieven mis ik nog? En wat betekent dit voor mijn project of proces?

STAP 2

Bekijk de vier aspecten van klimaatrechtvaardigheid:

- Sociale uitsluiting & discriminatie
- Informatie & communicatie
- Impact op welzijn
- Handlingsperspectief

Hoe hebben deze vier aspecten invloed op de verschillende categorieën uit het wiel die van toepassing zijn op jouw project of proces?

STAP 3

Ga met elkaar in gesprek over de uitkomsten van stap 2. Hoe gaan jullie ervoor zorgen dat deze aspecten mee worden genomen in jullie project of proces? Hoe zorgen jullie ervoor dat dit rechtvaardig gebeurt? Hebben jullie hier hulp bij nodig? Neem dan vooral contact op via klimaatrechtvaardig@rotterdam.nl.

hoe warm wordt het, hoeveel regen verwachten we, wat betekent dat voor de openbare ruimte? En dan gaan we daar beleid op ontwikkelen. Dat is belangrijk, maar je moet ook kijken naar wat er aan de sociale kant gebeurt. Vertrouwen mensen de overheid nog, of de woningcorporatie, of welke instantie dan ook? Wordt er gediscrimineerd? Wat is de impact van hitte of vocht op iemands gezondheid? Zijn mensen fysiek, mentaal of financieel in staat maatregelen te nemen? Begrijpen of vertrouwen we de boodschap? Wat kunnen we voor hén betekenen? Als we gaan vergroenen, hoe zorgen we dan dat de sociale neveneffecten niet toenemen? Via ons programma zetten we ons in voor een inclusieve en eerlijke aanpak van klimaatverandering, waarbij alle Rotterdammers worden betrokken en ondersteund.

Natuurlijk zit er soms ongemak, maar dat laat zien dat we met iets belangrijks bezig zijn

Alle perspectieven meenemen

Onderzoek laat zien dat Rotterdam de armste en de ongezondste stad van Nederland is. Maar dat zijn gemiddelden; de grote verschillen in geluk, vermogen en gezondheid tussen de inwoners maken dat de stad veel verschillende gezichten kent. Zorgen dat je al die perspectieven meeneemt als je beleid maakt, dat is, in de woorden van Rosemarie, de essentie van Klimaatrechtvaardig Rotterdam. 'Dat is waar we ruimte voor willen maken, door verhalen van juist ook die gemarginaliseerde groepen op te halen, te verbinden met het klimaat én met beleidsmakers. Wij lossen als team zelf de dingen niet op, maar agenderen het en proberen bewustwording bij beleidsmakers te creëren en verandering in gang te zetten. Zo hebben we het Rechtvaardigheidswiel ontwikkeld (zie afbeelding): dat biedt beleidsmakers een kader waarin zij niet alleen nieuwe inzichten opdoen, maar ook actief kunnen bijdragen aan een rechtvaardige aanpak. Waar mogelijk spreken we ons uit en geven we zowel gevraagd als ongevraagd advies. We merken bovendien dat ambtenaren steeds vaker zelf naar ons toekomen. Soms is er wat ongemak, maar dat toont juist aan dat we met iets essentieels bezig zijn.'

Bewust afwegingen maken

Je kunt niet alles meenemen in de uiteindelijke beleidskeuzes, weet Rosemarie. 'Het gaat erom dat je erkenning geeft aan ongelijkheid, dat zorgt dat je betere en inclusievere afwegingen maakt. Dat je in kaart hebt gebracht welk effect jouw beleid heeft op alle groepen in de stad, óók op mensen met een beperking, met een migratieachtergrond, mensen die in armoede leven, inwoners die niet de kans hebben gehad om te studeren. Al die perspectieven moet je meewegen en dat lukt het beste door ervaringsdeskundigen zelf aan tafel te zetten.'

Het ophalen van die verhalen vormt dus een groot onderdeel van het programma, net als onderzoek naar klimaat- en inclusiegerelateerde thema's in de stad. Centraal in de aanpak staan ook de vier kernwaarden: verbindend, deskundig, rechtvaardig en vastberaden.

Tijd en geduld

Soms bestaat het simpelweg uit het stellen van bepaalde vragen. Waarom is er in wijken met veel sociale huurwoningen zoveel steen en in buurten met duurdere koopwoningen juist veel groen? Wat voor keuzes zijn daar gemaakt? Of: als je subsidies verstrekt maar mensen vraagt om de bedragen eerst zelf voor te schieten, snap je dan dat je al bij voorbaat bepaalde groepen uitsluit die dat niet kunnen betalen?

Het vergt tijd en geduld om die nieuwe manier van denken breed in de gemeentelijke organisatie te implementeren, maar Rosemarie toont zich hoopvol door de ontwikkelingen die ze nu al in haar werkomgeving ziet. 'Alles is bedacht door mensen, dus alles kan ook worden veranderd door mensen', stelt ze. In haar ideale toekomstplaatje is klimaatrechtvaardigheid

Waarom is er in wijken met veel sociale huurwoningen zoveel steen en in buurten met duurdere koopwoningen juist veel groen?

in alle beleidskaders opgenomen. 'Alleen dan voorkom je dat klimaatbeleid de sociale ongelijkheid almaar groter maakt', besluit ze optimistisch. 'Sterker nog: ik ben ervan overtuigd dat je zo zelfs tot een aanpak kunt komen die de bestaande ongelijkheid verkleint.'

Rosemarie van Ham is adviseur Klimaatrechtvaardigheid bij de gemeente Rotterdam. Heb je ideeën die je wilt delen of ben je juist kritisch over de huidige aanpak? Klimaatrechtvaardig Rotterdam nodigt je uit om het gesprek aan te gaan! Neem contact op via klimaatrechtvaardig@rotterdam.nl of volg Klimaatrechtvaardig Rotterdam op LinkedIn.

Samenwerken met andere Europese steden: JUSTGREEN

Steden groener én eerlijker maken tegen de achtergrond van de opwarming van de aarde. Met dat doel sloeg Rotterdam via het programma JUSTGREEN de handen ineen met zes andere Europese steden: het Spaanse Murcia, Gent in België, Attica (Griekenland), het Poolse Katowice, Burgas in Bulgarije en Tallinn in Estland. Hoewel alle steden en regio's hun eigen problematiek en dynamiek hebben en ze allemaal voor verschillende uitdagingen staan, onderkennen ze ook dat niet iedereen gelijkmatig profiteert van het beleid rond klimaatadaptatie. Met het gezamenlijke programma, gefinancierd door de EU vanuit het INTERREG-programma, willen de zeven steden 'gelijkheidsperspectieven toevoegen aan hoe we met vergroening en klimaatadaptatie omgaan'.

Meer informatie op
www.rotterdam.nl/justgreen

WAPENEN TEGEN UV-STRALING:

de onzichtbare sluip

Overstromingen, droogte, hitte: het zijn zichtbare en voelbare gevolgen van klimaatverandering. Dat geldt veel minder voor de toenemende blootstelling aan uv-straling, met bijbehorende risico's op huidkanker. Die onzichtbaarheid maakt dat het thema meestal ontbreekt op de beleidsagenda's rond klimaatadaptatie, of op z'n best 'bijrijder' is op het hitte-dossier. Als het aan de GGD ligt, verandert dat. 'Door uv-straling aan hitte te koppelen, sla je in sommige opzichten de plank mis.'

Of het toeval was of uitgekiend beleid heeft ze nog niet kunnen achterhalen. Maar op het gezicht van Moniek Zuurbier, werkzaam voor de GGD'en van Gelderland en Overijssel, verscheen een tevreden glimlach toen ze bij haar huis om de hoek de nieuwe speeltoestellen zag. Een grote schommel was strategisch geplaatst in de schaduw van een enorme boom. Zo kan het dus ook, dacht ze.

Handig gebruik maken van het groen dat er al is: het past in haar devies om het mensen zo makkelijk mogelijk te maken de schaduw op te zoeken. Niet alleen omdat het daar koeler is, maar ook vanwege de werende werking tegen de straling van de zon

Blootstelling aan die (uv-)straling is de belangrijkste oorzaak van huidkanker. En laat dat nou net de met afstand meest voorkomende vorm van deze vreselijke ziekte in Nederland zijn: in meer dan de helft van de nieuwe gevallen van kanker betreft het deze variant. Samen met de Scandinavische landen behoort Nederland al jaren tot de koplopers in Europa.

*Een grote schommel was
strategisch geplaatst in de schaduw
van een enorme boom*

Hitte en uv: verschillende dossiers

'Een KNMI-rapport liet eerder dit jaar zien dat de zonnestraling in de afgelopen decennia is toegenomen', vertelt Moniek. 'Het risico op huidkanker wordt alleen maar groter en de noodzaak om ons ertegen te wapenen dus ook.' Dat kan deels met maatregelen die ook hittestress tegengaan, maar juist daar loert volgens haar ook een gevaar. 'Vergis je niet: hitte en uv-straling zijn echt twee verschillende dossiers. Om te beginnen omdat hittebeleid zich erg richt op ouderen, terwijl voor uv ook, of juist, kinderen het meest kwetsbaar zijn. Daarnaast gaat het om verschillende periodes. De

moordenaar

heetste maanden zijn juli en augustus. Het gevaar van uv-straling is het sterkst als de zon hoog aan de hemel staat - en dat is vooral in mei, juni en juli.'

Iedereen kent dat heerlijke voorjaarsgevoel: het wordt weer mooi weer, lekker naar buiten, het liefst in shirt en korte broek. Omdat juist dan de uv-straling het sterkst is en de huid nog niet is gewend aan de zon, is dat de gevaarlijkste periode. 'Iedereen mag genieten van de zon en het lekkere weer, maar we willen wél dat iedereen alles doet om de risico's in te dammen', zegt Moniek. 'Misschien moeten we af van het adagium van het "gezonde bruine kleurtje"'

Risico's indammen, in slogantaal heet dat: weren én kleren én smeren. 'Dat zijn de maatregelen die mensen zelf moeten treffen. En gemeenten moeten dat faciliteren', adviseert Moniek. 'Je kunt mensen helpen om meer uit de zon te blijven door te zorgen dat er in parkjes en op speelplekken schaduw is. Op veel plaatsen zijn gemeenten al bezig met schaduw, vanwege de hitte. En met groen, vanwege allerlei andere redenen. Bedenk bij gebieden die je inricht: kan ik ook rekening houden met uv-straling? Zorg dat je dat groen zo plant dat kinderen die spelen daar profijt van hebben, dat de schaduwdoeken die je ophangt ook uv-

werend zijn. En dat ze er in mei al hangen, en niet pas in juli als het echt heet wordt.'

'Misschien moeten we af van het adagium van het 'gezonde bruine kleurtje'

Onzichtbaar

Dat het gevaar van uv-straling ook als gevolg van klimaatverandering verder toeneemt, staat pas enkele jaren op het netvlies. En volgens Moniek nog lang niet bij alle gemeenten. 'Het helpt dat er momenteel een aantal projecten loopt om ervaringen op te doen. Ook het Huidfonds en het KWF zijn actief op dit onderwerp en werken met ons samen.' Toch is het nog altijd lastig

om iedereen van de gevaren te doordringen. 'Mensen die onwel worden door hitte, bijvoorbeeld tijdens een sportwedstrijd: dat is direct zó zichtbaar. En dat geldt al helemaal voor overstromingen natuurlijk. Het probleem van uv-straling is veel onzichtbaarder en speelt op de veel langere termijn: huidkanker krijg je pas jaren nadat je op jonge leeftijd te veel in de zon hebt gezeten. Dat maakt het zoveel lastiger om er aandacht op te vestigen.'

Daar komt volgens haar nog bij dat het klimaat-adaptatiebeleid in Nederland een sterk ruimtelijke focus heeft. 'Dat is voor water hartstikke logisch', vindt Moniek. 'Maar voor hitte en ook voor uv-straling geldt dat ruimtelijke adaptatie maar een deel van het verhaal is. Het gaat ook om gedragsverandering en voorlichting.'

***'Het gaat niet alleen
om ruimtelijke
adaptatie, maar ook om
gedragsverandering
en voorlichting'***

Dat vergt dus een integrale aanpak. Oplossingen moeten veel meer in samenhang worden bedacht en aangereikt, stelt ze: 'Neem niet alleen schaduwmaatregelen op scholen en opvang, maar bied daar ook voorlichting. Zet

niet alleen zonnebranddispensers in recreatiegebieden en op schoolpleinen, maar plaats ook informatiebordjes. Het hoeft allemaal niet ingewikkeld te zijn, maar je moet het wel organiseren over alle domeinen heen.'

Aparte kolommetjes

Om gemeenten te helpen heeft de GGD een handreiking gemaakt die ingaat op gezondheidsrisico's die gepaard gaan met klimaat-verandering. 'Die handreiking staat online en gaan we komende jaren actualiseren met alle ervaringen die we nu opdoen, en verrijken met goede voorbeelden.' De handreiking biedt een overzicht van inhoudelijke maatregelen: wat kun je doen in de fysieke ruimte? 'Maar ook voor het proces is veel aandacht', zegt Moniek. 'Betrek de teams uit het sociale domein, en als het bijvoorbeeld over hitte gaat, doe het dan samen met je collega's van sport en bewegen, en van ouderenzorg. Nu wordt alles nog teveel in aparte kolommetjes besproken. Onze overtuiging is: als je alle argumenten beter samenvoegt, heb je een sterker verhaal. En neem uv-straling dan meteen mee.'

Milieu-epidemiologe Moniek Zuurbier is senior adviseur Gezonde Leefomgeving voor de GGD'en in Gelderland en Overijssel. Voor vragen over GGD-advisering op gebied van o.a. hitte en uv-straling kun je terecht bij je regionale GGD.

Moniek Zuurbier

Veiligheidsregio zet in op risicodialoog: in samenspraak met gemeenten klimaatveiligheid versterken

‘WE HEBBEN ALLEMAAL VEEL TE WINNEN BIJ SAMENWERKING’

Slimme oplossingen om steden beter te wapenen tegen langdurige droogte of wateroverlast, kunnen tegelijkertijd ernstige obstakels vormen voor hulpdiensten die een crisis moeten bestrijden. Om te zorgen dat klimaatadaptatie en veiligheid elkaar niet in de wielen rijden maar juist versterken, roepen veiligheidsregio's op tot veel meer samenwerking. 'Dat betekent ook dat wij ons veel opener opstellen.'

Natuurlijk ogende stadswijken met veel groene gevels en daken en ecologisch verantwoorde bouwmaterialen: wat betekent dat voor de brandveiligheid? En autoluwe buurten met ruimte voor voetgangers, fietsers, groen en wateropvang, zijn die in noodgevallen voor hulpdiensten nog wel te bereiken? Wat goed is voor de klimaatbestendigheid, kan in de ogen van een rampenbestrijder grote risico's met zich meebrengen. 'Daarom moeten we die perspectieven veel meer bij elkaar brengen', vindt Lana Garrels, klimaatadaptatie-specialist bij de afdeling Risicobeheersing van de Veiligheidsregio Amsterdam-Amstelland. 'Dat lukt gelukkig steeds beter, maar in de samenwerking met gemeenten hebben we nog veel te winnen bij het zoeken naar hoe klimaatadaptief en veiligheid wél samen kunnen gaan.'

Samen met Charlotte van Ruijven van het NIPV, het kennisinstituut voor crisisbeheersing en brandweezorg, houdt ze een vurig pleidooi voor betere afstemming en meer samenwerking tussen alle betrokken instanties. 'We hebben ook als veiligheidsregio's grote behoefte aan klimaatadaptatie', zegt Charlotte. 'Maar maatregelen kunnen ook weer tot nieuwe risico's leiden. Daarom willen we in alle lagen van beleid het gesprek over klimaatveiligheid aangaan en daar het bewustzijn vergroten. Het liefst zo vroeg mogelijk in het proces. Natuurlijk kunnen beleidsmakers dan nog steeds hun prioriteiten anders leggen, maar dan is er in elk geval over nagedacht.'

Spiegel voorhouden

Je moet van twee kanten komen om elkaar te ontmoeten. Van dat uitgangspunt zijn Lana en Charlotte volop doordrongen. 'Het is altijd makkelijker om naar buiten te kijken, naar wat anderen anders moeten doen. Maar wij houden onszelf ook

Wat betekenen natuurlijke bouwmaterialen voor de brandveiligheid?

een spiegel voor. Een open houding, meer oog hebben voor het belang van samenwerken: dat betekent wat voor de manier waarop onze eigen mensen zich opstellen. Minder met het vingertje, minder uitgaan van wat niet mag of kan, meer samen zoeken naar oplossingen. Wij willen als veiligheidsregio's ook adaptiever zijn.'

Dat vergt andere skills, waarover niet alle hulpverleners en crisismanagers van nature beschikken. Charlotte: 'Onze mensen zijn er van oudsher ontzettend goed in om binnen een seconde levensreddende keuzes te maken. Er is nú een crisis en die moet nú worden opgelost. Maar voor de uitdagingen waar we hier voor staan, willen we verder vooruit gaan denken. Dat vergt een *mindshift*, en deels andere competenties. Dat zie je inmiddels terug in de diversiteit van mensen die tegenwoordig bij ons werken.'

De traditionele manier van werken vergelijkt Lana met wat de wetenschap aanduidt als *tyranny of the urgent*. 'Je bent continu bezig met wat er op je afkomt, dat heeft altijd prioriteit. Daardoor blijven belangrijke dingen liggen, terwijl die je werk in de toekomst aanzienlijk kunnen vergemakkelijken.'

In alle beleidslagen moet het belang van veiligheid een meer nadrukkelijke plek krijgen

Ondergeschoven kindje

Dan de partners aan de andere kant van de tafel. Het doel is duidelijk: in alle beleidslagen moet het belang van klimaatveiligheid een meer nadrukkelijke plek krijgen. Kosten, gezondheid, sociale aspecten: beleidsmakers hebben met veel verschillende factoren te maken.

Lana en Charlotte begrijpen dat veiligheid niet altijd prioriteit kan hebben. 'Maar nu is het te vaak een ondergeschoven kindje.'

Voor de veiligheidsregio's is dat geen nieuwe constatering. Charlotte wijst op andere grote dossiers, zoals digitale ontwikkelingen en energietransitie, waar veiligheid ook meestal niet de eerste viool speelt. 'De focus ligt eigenlijk altijd op de ontwikkelingen zelf, nieuwe dingen op de markt zetten.'

En dat is natuurlijk iets heel menselijks, weet ze. 'De meeste mensen denken liever niet na over wat verkeerd kan gaan, wat de eventuele risico's zijn. Maar juist daar zijn we bij de veiligheidsregio's goed in: nadenken over wat we moeten doen als het toch misgaat - en bedenken wat je kunt doen om het te voorkomen. Die insteek kunnen beleidsmakers nog veel beter benutten.'

Foto: Persbureau Fotomoment

Niet alles gedekt

Dat veiligheid bij klimaatadaptatie niet altijd het meeste gewicht in de schaal legt bij de afwegingen die gemeenten en provincies moeten maken, heeft volgens Lana ook te maken met een misvatting. 'Het idee bestaat dat alles rond veiligheid wordt gefixt met wet- en regelgeving. Dat is niet zo, als brandweer weten we dat al jaren. Wat vastligt in regels dekt alleen de basis. Zeker bij nieuwe ontwikkelingen zijn de gevolgen vaak nog niet goed genoeg onderzocht. En opstellen en vastleggen van nieuwe wetten en regels: dat duurt nu eenmaal lang.'

Het aangaan van de risicodialoog op zoveel mogelijk plekken, dat zien ze als hun opdracht. Daarom zoeken ze overal relevante netwerken op, hameren ze bij ministeries op het belang hiervan, zoeken ze aansluiting bij de ontwikkeling van de maatlat, staan ze op het Deltacongres om hun verhaal te vertellen en zitten ze aan tafel bij organisaties als het RIVM en NEN. Alles om zoveel mogelijk ogen te openen. 'Wij voeren zelf klimaatbeleid niet uit. Het enige dat we kunnen doen is anderen bewust maken, adviseren. De deur open zetten en zo lang mogelijk open houden, zodat iedereen snapt dat hij open is. Als vervolg daarop bieden we handvatten die zo concreet mogelijk zijn; instrumenten waar gemeenten direct mee aan de slag kunnen. Of kant-en-klare alinea's die ze kunnen opnemen in hun omgevingsvisie, of in aanbestedingscriteria. Goede voorbeelden uit de ene regio delen met de andere. Er ligt al veel, het is alleen nog te versnipperd.'

Leed beperken

Lastig punt is verder dat het vaak eerst mis moet gaan voor mensen in actie komen. 'Never waste a good crisis is niet voor niets een bekende uitspraak', zegt Charlotte daarover. 'Maar wij willen liever iets anders: aan de voorkant zorgen dat het leed beperkt blijft als het toch een keer misgaat.'

Een probleem daarbij is dat de diensten een deel van hun bijdrage nauwelijks tastbaar kunnen maken, omdat dingen dankzij hun inspanningen juist niet gebeuren. Lana: 'Vooruitdenken en preventieve maatregelen hebben weinig meetbare effecten. Kosten die wij

maken voor veiligheid bij klimaatadaptatie moet je eigenlijk afzetten tegen kosten die je bespaart als er een ramp zou plaatsvinden. Maar dat is haast niet in kaart te brengen en dat helpt niet bij ons pleidooi voor meer capaciteit en geld.'

Er is geen beleidsterrein waar veiligheid niet een rol speelt. Ze zien het als een soort satéprikker die door alle opgaven heenloopt. Daardoor is het van niemand en tegelijkertijd van iedereen, concluderen ze. 'We moeten allemaal de reactieve houding achter ons laten en zorgen dat overal het besef leeft dat we hier samen een opdracht te vervullen hebben', zegt Lana. 'Dan weet ik zeker dat de samenwerking vanzelfsprekender wordt en we met elkaar de weerbaarheid en veerkracht van onze maatschappij kunnen versterken.'

Charlotte van Ruijven is programma-manager Klimaat en Veiligheid bij het Nederlands Instituut Publieke Veiligheid (NIPV). Lana Garrels is adviseur risicobeheersing bij de Veiligheidsregio Amsterdam-Amstelland en voorzitter van het netwerk Klimaat en Veiligheid van de veiligheidsregio's. Voor vragen over het programma zijn zij bereikbaar via info@nipv.nl.

Lastig punt is dat het vaak eerst mis moet gaan voor mensen in actie komen

*Veiligheidsregio Utrecht en gemeenten stellen
gezamenlijk handreiking gevolgbeperking op*

‘HET HELPT DAT JE ELKAARS TAAL STEEDS BETER LEERT SPREKEN’

Een hulpmiddel voor gemeenten, waterschappen en beheerders van vitale en kwetsbare voorzieningen om beter bestand te zijn tegen de gevolgen van watersnood. Dat is de handreiking gevolgbeperking overstromingen, een van de tastbare resultaten van een vruchtbare samenwerking tussen de Veiligheidsregio Utrecht, de gemeenten en het waterschap.

Dat soepele samenwerking tussen veiligheidsregio's en gemeenten niet altijd vanzelfsprekend is, heeft Elsbeth van der Graaf van dichtbij kunnen ervaren. Ze werkt al sinds 2004 bij de Veiligheidsregio Utrecht (VRU) aan risicobeheersing bij overstromingen. In de loop der jaren zijn daar ook andere klimaatrisico's bij gekomen. Niet zonder trots vertelt ze wat het kan opleveren als de partijen elkaar wél weten te vinden. 'Vijf jaar geleden waren we nog aan het pionieren en moesten we echt moeite doen om aandacht te krijgen voor het belang van de weerbaarheid en maatschappelijke continuïteit bij overstromingen. Nu is dat bij steeds meer partijen een geaccepteerd thema en zoeken we elkaar steeds vaker en makkelijker op.'

Bestuurlijk mandaat

Het begon bij een gesprek van de bestuurlijk ambassadeur klimaatadaptatie en gevolgbeperking overstromingen van de VRU met de verantwoordelijke gedeputeerde van de provincie Utrecht. Zij zagen in dat het zonder bestuurlijk draagvlak niet zou lukken om op een gedegen manier samen te werken aan gevolgbeperking. 'Daarom hebben we in 2018 een

Van ambitiedocument naar handreiking

Aan de handreiking gevolgbeperking overstromingen wordt momenteel de laatste hand gelegd. Scan de qr-code voor het Ambitiedocument vitale en kwetsbare functie, dat aan de basis ligt van de handreiking.

Foto: Hilda Weges

intentieverklaring laten opstellen om te komen tot een gezamenlijke aanpak', vertelt Elsbeth. 'Die is door alle 26 gemeenten ondertekend, door de burgemeester of door een wethouder. En ook de andere partners, het waterschap, de provincie, en wijzelf als veiligheidsregio. Daarmee lag er een bestuurlijk mandaat; feitelijk hebben we zo onze eigen opdracht gecreëerd.'

De aanpak en de onderliggende ambities hebben vervolgens een plek gekregen in de Regionale Adaptatiestrategie (RAS). Daarmee kreeg het een formelere status en werd het makkelijker om gemeenten te laten aansluiten. Een van de ambities is de ontwikkeling van 'een adequate en goed afgestemde aanpak en organisatie binnen en tussen de drie lagen van meerlaagsveiligheid.' In gewone mensentaal: zorgen dat overstromingsrisico's én de gevolgen ervan beter beheersbaar worden door preventie, gevolgbeperking en crisisbeheersing beter op elkaar te laten aansluiten. Elsbeth: 'Het risico hoeft niet nul te zijn, het kan altijd een keer fout gaan. De wereld is niet risicoloos. Maar als er iets gebeurt, wil je wel dat je weloverwogen beslissingen hebt genomen in bijvoorbeeld het ontwerp van de ruimtelijke inrichting. En dat je geen spijt hebt omdat je in een eerder stadium bepaalde afwegingen wel of niet hebt gemaakt. Dat is waar wij op inzetten. We kunnen het ons met z'n allen niet veroorloven om dat niet te doen, omdat de gevolgen in potentie dramatisch zijn.'

Gelijklopende systematiek

Zo ligt er nu een uniforme set van uitgangspunten, impactanalyses, risicoprofielen en handelingsperspectieven waar alle partijen in de regio over beschikken. Die moet er uiteindelijk voor zorgen dat overal in de regio dezelfde manier van werken geldt. 'Want voor iedereen die ermee te maken krijgt, is het handig als het waterschap, de veiligheidsregio en de provincie een gelijklopende systematiek hanteren en hetzelfde advies geven', zegt Elsbeth.

Toch ben je er daarmee nog niet, weet ze. De volgende stap is de implementatie. De burgemeesters hadden daarbij een duidelijke opdracht aan de werkgroep: de uitvoering moet bij de individuele gemeenten liggen. 'Wij willen helpen met praktische handvatten en heldere adviezen. Als je water en veiligheid goed wilt verbinden, doe het dan op deze manier. Neem het op in je beleid en gebruik deze stukken. Wij blijven als veiligheidsregio dan in onze rol van adviseur, terwijl de gemeente zelf haar eigen opgaven oppakt. De manier van werken ligt bij de gemeenten, de kennis met betrekking tot veiligheidsvraagstukken bij de veiligheidsregio. Ik vind dat een hele zuivere verdeling.'

Belevingswereld

Om te zorgen dat er ook echt wat mee gebeurt, is het zaak dat alle afspraken en handvatten goed worden geborgd in het gemeentelijk beleid. Net als de verdeling van verantwoordelijkheden bij een onverhoopte crisis. 'Dat is een belangrijk punt waar we nu aan werken: hoe zorgen we dat dit terechtkomt in de planvorming van de gemeente? Je moet je daarbij kunnen inleven in de belevingswereld van de ander. En dan helpt het dat we al langere tijd intensief samenwerken. Daardoor leer je elkaars wereld kennen en ga je ook elkaars taal beter spreken.'

Elsbeth van der Graaf is medewerker Risicobeeld Analyse en Beleid bij Veiligheidsregio Utrecht. Voor vragen over de handreiking is zij bereikbaar via secretariaat@netwerkkans.nl.

INTEGRAAL PROGRAMMEREN IN GRONINGEN:
MOBILITEIT IS LANG NIET ALTIJD MEER LEIDEND

HOE GROTE RUIMTELIJKE OPGAVEN ELKAAR KUNNEN VERSTERKEN

Klimaatadaptatie, energietransitie, mobiliteit, circulariteit en een gezonde, natuur-inclusieve stad. De opgaven waarvoor Groningen zich net als de meeste andere gemeenten gesteld ziet, zijn talrijk in aantal en kolossaal in omvang. Om ze goed op elkaar te laten aansluiten, is een ontwerpleidraad voor de openbare ruimte opgesteld. Die vormt het uitgangspunt voor de zoektocht naar een gezamenlijke, integrale programmering. ‘Mobiliteit is bij ons niet langer leidend bij de inrichting van wijken.’

‘Man dat is gain doun hier mit dat circuloasieplan!’ Toen Groningen in 1977 het beruchte ‘verkeers-circulatieplan’ invoerde om auto’s uit de binnenstad te weren ten faveure van voetgangers, fietsers en een aantrekkelijke leefomgeving, was de kritiek onder bewoners en ondernemers in eerste instantie niet van de lucht. Het iconische Groninger zangduo Pé Daalemmmer en Rooie Rinus verwerkte de alomane ophef zelfs in een van zijn grootste hits.

Groningen heeft dus een lange traditie in het anders nadenken over mobiliteit. En de weerstand die dit soort veranderingen oproept is ook van alle tijden, weet Tamara Ekamper, beleidsmaker bij de gemeente Groningen.

Anders nadenken over verkeersstromen, afscheid nemen van de ‘autologica’ en meer ruimte maken voor groen, sporten, spelen en ontmoeten: het is onderdeel van de Groningse visie die eind 2021 is vastgelegd in de ontwerpleidraad Leefkwaliteit Openbare Ruimte. ‘Mobiliteit is één van onze grote opgaven, maar we moeten ook kijken naar biodiversiteit, klimaatadaptatie, gezondheid, veiligheid en ruimte voor ontmoeten’, zegt Tamara daarover. ‘Waren eerder vooral verkeersontwerpers en stedenbouwkundigen bepalend in het werk aan de openbare ruimte, nu kijken we ook meer naar de sociale opgaven.’

Meeliften met andere opgaven

Bij het programma Leefkwaliteit van de afdeling Stadsontwikkeling, waar Tamara werkt, staat de gezonde, veilige, groene leefomgeving centraal, in relatie tot de verandering van het klimaat. ‘De stad anders inrichten en klimaatbestendig maken is een belangrijke opdracht. Maar we kunnen natuurlijk niet solitair opereren vanuit klimaatadaptatie. Het budget is beperkt en de opgave is zo groot dat we wel móeten meeliften met andere opgaven. Daarom zijn we gaan kijken: waar liggen de kansen, wat zijn prioriteiten, hoe financieren we het en wat vraagt dit van onze organisatie?’

De kunst is meer integraal te kijken welke opgave leidend moet zijn

Om te beginnen: een andere manier van samenwerken. ‘De kunst is meer integraal te kijken welke opgave leidend moet zijn. Dat betekent dat je veel meer per deelgebied bepaalt wat er de komende periode allemaal speelt en hoe we kunnen zorgen dat we niet allemaal na elkaar werken, maar veel meer tegelijkertijd. Dan kun je vervolgens samen concluderen wat in welke wijk de leidend opgave is, de trekker waar anderen op kunnen meeliften. Soms is dat een sociale opgave, soms is het een noodzakelijke vervangingsopgave. Maar dat is dan de zoektocht die je samen met alle betrokken partijen aflegt.’

Tamara illustreert haar verhaal met de werkzaamheden in Paddepoel en Vinkhuizen, twee naoorlogse wijken in de stad. Het publieke energiebedrijf WarmteStad legt daar een warmtenet aan. Binnen de gemeente kijkt een ‘meekoppelteam’ hoe andere klussen bij die werkzaamheden kunnen aansluiten. Vinkhuizen kampt bijvoorbeeld met wateroverlast; nog lang niet overal is het regenwater afgekoppeld van het riool. Inmiddels is de standaardoplossing dat bij de aanleg van een warmtenet direct ook die afkoppeling plaatsvindt. Daar komt bij dat de straten in die naoorlogse wijken behoorlijk breed zijn; bereikbaarheid en mobiliteit waren destijds leidend factoren. ‘Als we toch bezig zijn met energie en riolering, maken we ook meteen die straten smaller. Zo winnen we ruimte voor meer groen, meer waterberging en een aantrekkelijke leefomgeving.’

Lef om te experimenteren

En ja, dat leidt net als in de jaren zeventig soms tot weerstand bij inwoners. ‘Ons beleid is erop gericht dat we echt anders omgaan met auto’s. Bewoners zien dat ze dan niet altijd hun auto voor de deur kunnen parkeren. Daar is niet iedereen blij mee, dus dan is het aan ons om goed uit te leggen waarom we deze keuzes maken en wat de voordelen ervan zijn op het gebied van veiligheid en sociale cohesie. Voor onszelf betekent het vooral ook: blijven experimenteren, durven vernieuwen, ook als dat indruist tegen wat je vroeger deed. Dat vraagt wel wat lef binnen de

organisatie. Wat daarbij helpt, is dat het wordt gedragen door de raad en het college.'

Natuurlijk gaat ook de afstemming met collega's, zowel intern als extern, nog lang niet altijd van een leien dakje. 'Intern loop je er weleens tegenaan dat collega's moeilijk voorbij hun eigen programma kunnen denken. Los van elkaar zijn het allemaal logische keuzes: het energieprogramma heeft een eigen volgorde om wijken te isoleren en warmtenetten aan te leggen, rioolvervanging betreft dan weer andere wijken en bij klimaatadaptatie kijken we waar de meeste urgentie zit qua hittestress of wateroverlast. Bovendien heb je natuurlijk te maken met een politiek krachtenveld, wethouders die dingen willen bereiken. Dat maakt het voor programmaleiders soms ingewikkeld om te zeggen: oké, dan wacht ik nog wel een paar jaar.'

Elkaar weten te vinden

Toch is er behoorlijk wat draagvlak binnen de organisatie, ook omdat veel collega's betrokken waren bij het opstellen van de leidraad. Wat vooral belangrijk is, benadrukt ze, is dat collega's van de verschillende afdelingen elkaar weten te vinden. Dat is niet altijd eenvoudig, ook vanwege de fysieke afstand tussen hun werkplekken. Om de beweging voor elkaar te krijgen organiseren Tamara en haar collega's van de ontwerp Leidraad workshops en inspiratiesessies om iedereen mee te nemen in de nieuwe manier van kijken en werken. Daarnaast is het plan om gebiedsgericht zogeheten 'programmeertafels' in te richten. 'Dan zitten vertegenwoordigers van alle opgaven aan tafel om met elkaar te bepalen wanneer we wat gaan doen, welke opgave leidend wordt, welke budgetten er gezamenlijk zijn en of we daarbinnen alle opgaven kunnen realiseren.'

Een gebiedsgerichte aanpak, waarin we per wijk of buurt bekijken wat daar specifiek nodig is, werkt beter

Schuiven met budgetten is ingewikkeld, zeker als je naar de korte termijn kijkt. Daarom loont het om verder vooruit te kijken, legt Tamara uit. 'We werken op drie lagen: een strategische, een tactische

en operationele laag. In de operationele laag kijk je naar de komende twee jaar. Daar ligt alles vaak al helemaal vast. Dat geeft weinig flexibiliteit, we kunnen hooguit kijken hoe we met minimale middelen toch nog de openbare ruimte op een andere manier kunnen inrichten. Maar strategisch tien of vijftien jaar vooruitkijken, dat geeft veel meer opties om te schuiven met budgetten.' In haar optiek vergt dat ook een aanpassing in de manier van denken: 'Meerjarenprogramma's zijn nu nog vaak gericht op de hele gemeente. Een gebiedsgerichte aanpak, waarin we per wijk of buurt bekijken wat daar specifiek nodig is, werkt beter. Daar komt het allemaal samen.'

Landschapsarchitect Tamara Ekamper is beleidsmaker Groen, Klimaatadaptatie en Openbare Ruimte bij de gemeente Groningen.

Voor vragen over integraal programmeren is zij bereikbaar via secretaris@netwerkkans.nl.

Tamara Ekamper

Gemeente Utrecht brengt verkoelingsopgave letterlijk in kaart met ‘coolspottool’

SCHADUWKAART ZET KOELE PLEKKEN IN DE SPOTLIGHTS

Uiterlijk in 2050 is binnen 200 meter van elke Utrechtse woning een koele verblijfsplek te vinden met ten minste 200 vierkante meter schaduw. Om te helpen bij het waarmaken van die belofte introduceert de gemeente de ‘coolspottool’: een ingenieuze landkaart die precies in kaart brengt waar schaduw in overvloed is – én waar zon en hitte nu nog vrij spel hebben.

‘We kunnen in onze witte toren in Utrecht nog zulke mooie visies ontwikkelen, die leveren weinig op zolang je ze niet toepasbaar maakt op straat.’ Mariëlle Versteeg, beleidsadviseur Duurzame Stad bij de gemeente Utrecht, noemt het een van de voornaamste drijfveren in haar werk: de systeemwereld uit het gemeentehuis vertalen naar de leefwereld van mensen. Een sprekend voorbeeld daarvan is de interactieve monitoringstool die ze samen met anderen ontwikkelde om het netwerk van koele verblijfsplekken letterlijk ‘in kaart’ te brengen.

‘Ik had een vaag idee in mijn hoofd om een kaartbeeld te maken vanuit de eisen die we stellen aan het netwerk van koele verblijfsplekken’, kijkt ze terug. ‘Met die gedachte zijn we om tafel gaan zitten met specialisten die met die gegevens kunnen werken. Veel informatie hebben we al beschikbaar, het enige dat wij nu doen is het op een handige manier ordenen en bij elkaar brengen. We stapelen verschillende informatielagen, totdat er uiteindelijk een kaartbeeld ontstaat dat onze goedkeuring kan wegdragen.’

Steeds een stapje verder

De specialisten op wie Mariëlle doelt, zijn haar collega’s die werken met het ‘geografisch informatiesysteem’ (GIS). Ze noemt het een belangrijk voordeel van een grote gemeente als Utrecht dat zulke specialisten zich in huis bevinden. ‘In de gesprekken die we voerden kwamen we steeds een stapje verder. Een voorbeeld? Een van de eisen die we stellen is dat een schaduwplek minimaal tien meter breed moet zijn. Anders komen in de analyse ook de langgerekte berm langs autowegen

naar boven. Die voldoen opgeteld weliswaar aan onze oppervlakte-eis van 200 vierkante meter, maar je verblijft daar natuurlijk helemaal niet prettig. En dan zie je hem denken: daar kan ik wel wat mee. Een week later heeft hij dat element opgenomen in het kaartbeeld.’

Met de eerste versie van de kaarten in de hand benaderden de initiatiefnemers de landschapsonwerpers binnen de gemeente, die over de wijken verdeeld zijn. ‘We vroegen hen twee dingen’, vertelt Mariëlle. ‘Ten eerste of de plekken die uit de GIS-analyse kwamen ook daadwerkelijk goede koele verblijfsplekken waren. Maar daarnaast of ze de gaten in het “koele netwerk” wilden bekijken en hoe we daar mogelijk oplossingen voor kunnen vinden.’ Naast draagvlak voor de tool binnen de gemeente leverde dat ook weer zinvolle feedback op die de makers konden verwerken.

Boomkronengroeimodel

Omdat de adaptatie-ambities van de gemeente zich uitstrekken tot 2050, kijkt de coolspottool ook verder vooruit. ‘In een van de basislagen zijn de boomkronen opgenomen. Die groeien natuurlijk, waardoor ze steeds meer schaduw bieden. Zeker in een wijk als Leidsche Rijn, met veel jong aangeplante bomen die nog niet tot wasdom zijn gekomen, moet je dat meenemen in je analyse. Onze bomenspecialist heeft samen met wetenschappers uit Wageningen een boomkronengroeimodel ontwikkeld. Als je dat in de schaduwkaart integreert, zie je dat een deel van die wijk waar nu nog geen koele plekken zijn die aan onze eisen voldoen, in 2050 wel bij het netwerk hoort.’

Tactiek bepalen

De GIS-analyse is intussen af en mensen die ermee moeten werken hebben het vertrouwen dat de informatie die erin is verwerkt een kaartbeeld oplevert dat de werkelijkheid benadert, mede dankzij de check van de collega's in het veld. Maar, benadrukt Mariëlle, de coolspottool is natuurlijk een middel, en niet een doel op zich. 'Met deze vorm van monitoring willen we het werk van anderen makkelijker maken; we geven hen iets in handen waarmee zij aan de slag kunnen. De volgende stap is dan dat we de tactiek bepalen om te zorgen dat we fysiek verbeteringen aanbrengen en de witte vlekken worden opgevuld.'

Een globale analyse met behulp van de schaduwkaart laat zien dat er 130 van dat soort 'vlekken' zijn, oftewel plekken die kansrijk zijn om in de toekomst als koele verblijfplek te kunnen dienen. Mariëlle: 'Voordat we deze tool hadden is wel eens gesteld dat er 100 koele plekken bij moesten in de stad om aan onze ambitie

te voldoen. Die schatting was dus helemaal zo gek nog niet. Maar nu kunnen we het op feiten baseren en veel gerichter keuzes maken.'

Daarnaast hopen de initiatiefnemers met de tool wat te bereiken in de hoofden van beleidsmakers, programmamanagers en gebiedscoördinatoren. 'Dit onderwerp hoort veel hoger op de agenda, zodat je met maatregelen rond klimaatadaptatie beter kunt aanhaken bij andere programma's. Niet alleen als het gaat om vergroening, maar ook bij verkeersveiligheid, het autoluw maken van de buurt, de herinrichting van speelplekken, noem maar op. Door de opgave die er ligt op deze manier zo tastbaar mogelijk te maken, krijgen we dat sneller voor elkaar.'

Inspiratie voor anderen

Hitte in de bebouwde omgeving is een relatief nieuw onderwerp en anders dan bijvoorbeeld wateroverlast ook echt een lokaal probleem: tussen en zelfs binnen

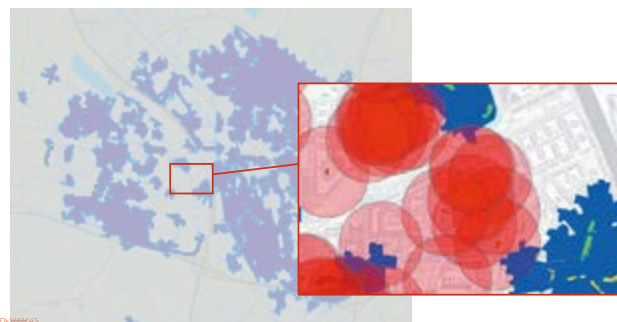

gemeenten zijn de opgaven verschillend. Toch kan de Utrechtse tool zeker dienen als inspiratie voor anderen. 'Wij lopen misschien wat voor de troepen uit en hebben als grote organisatie veel specialismen in huis', erkent Mariëlle. 'Maar ik ben ervan overtuigd dat ook kleinere gemeenten met alle bestaande informatie, opgeteld bij hun eigen gebiedskennis, een heel eind kunnen komen. Misschien niet letterlijk op deze manier, dat hoeft ook niet, maar ze kunnen zeker in kaart brengen op welke plekken er wat moet gebeuren. Daarbij is onze GIS-specialist graag bereid om te delen hoe hij onze tool heeft opgebouwd. Dat willen we ook borgen voor onszelf, zodat we de tool goed kunnen beheren en behouden.'

Mariëlle Versteeg is beleidsadviseur Duurzame Stad bij de gemeente Utrecht. Voor vragen over de coolspottool is ze bereikbaar via secretariaat@netwerkkans.nl.

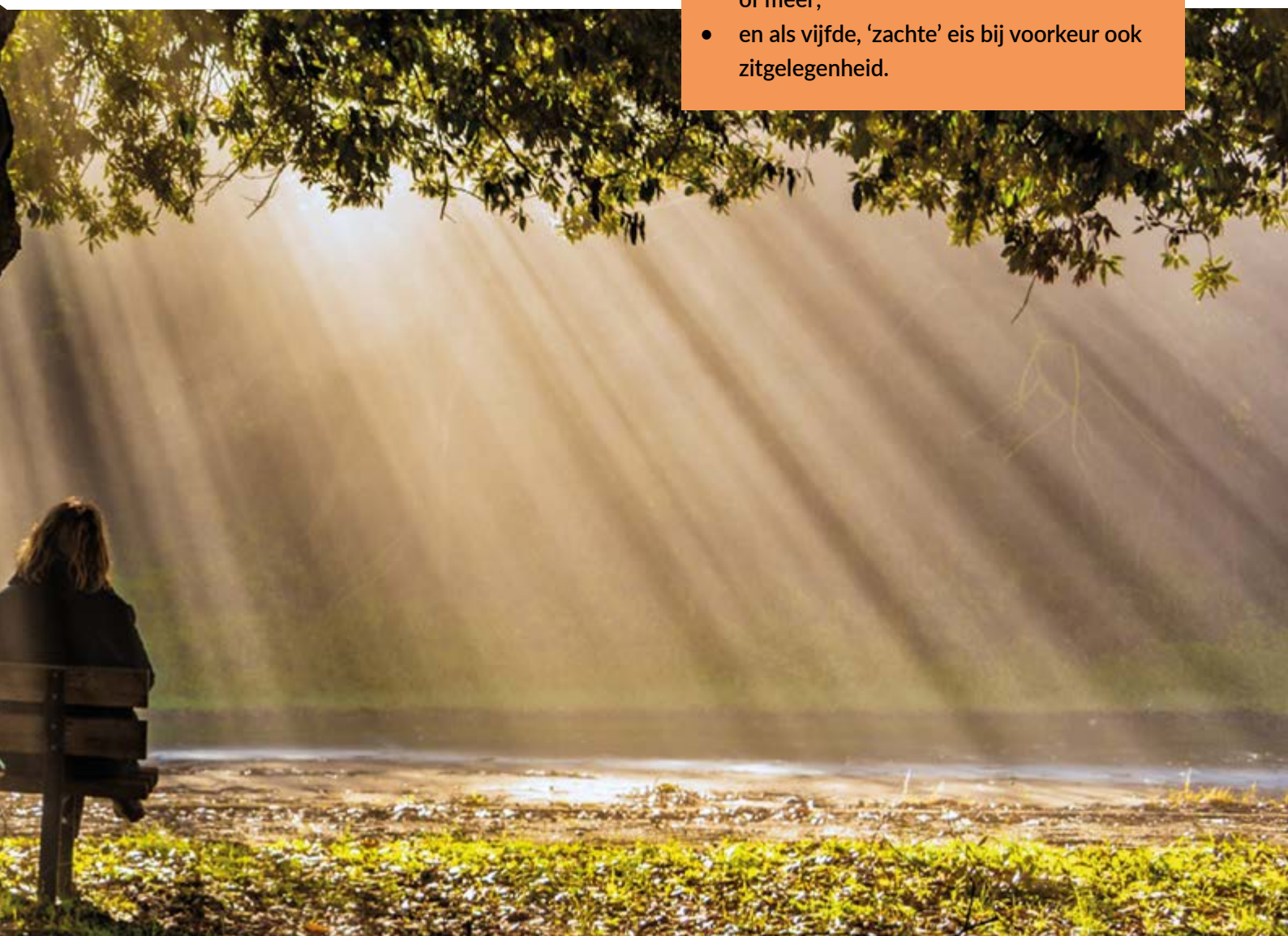
Gaten in het netwerk dichten!

Koele verblijfsplekken

Een van de concrete ambities die Utrecht heeft op het gebied van klimaatadaptatie, is dat iedere inwoner binnen 200 meter van zijn of haar woning in de openbare ruimte een koele verblijfsplek beschikbaar heeft. Zo'n koele verblijfsplek heeft:

- minimaal 200 m² aaneengesloten schaduw;
- schaduw van minimaal één boom;
- een minimale breedte van 10 meter;
- een afstand van minimaal 5 meter van een weg met een snelheidsregime van 50 km/u of meer;
- en als vijfde, 'zachte' eis bij voorkeur ook zitgelegenheid.

Arnhem meet langs twee sporen of stimuleringsmaatregelen

‘ONE SIZE FITS ALL? DAT

Foto: Hilda Weges

Met kleine lokale investeringen en aanpassingen wil Arnhem grote opbrengsten realiseren. Via subsidieregelingen en gerichte communicatie zet de gemeente zoveel mogelijk inwoners en ondernemers zelf tot actie aan. Monitoring van die acties moet uitwijzen waar en wanneer de boodschap het beste landt. ‘Als je niet weet waarom je meet, kun je het net zo goed niet doen.’

Metten of de maatregelen en hulpmiddelen die de gemeente inzet bijdragen aan het hoofddoel is nog niet zo eenvoudig, erkent Ronald Bos. Hij is bestuursadviseur op het gebied van klimaatadaptatie en water in zijn gemeente. Vanuit die rol is hij ook medeverantwoordelijk voor het beoordelen van subsidies die de stad klimaatbestendiger moeten maken.

‘Hoeveel vierkante meter tuin is vergroend, hoeveel regentonnen we hebben neergezet, welke subsidies zijn aangevraagd: dat soort cijfers kunnen we snel rapporteren als de raad daarom vraagt. Dat is belangrijk om te laten zien, het rechtvaardigt waarmee je bezig bent. Maar soms zijn nevenopbrengsten minstens net zo belangrijk, bijvoorbeeld hoe stimuleringsmaatregelen bijdragen aan de sociale cohesie in een buurt. Dat is veel lastiger te meten.’

Op zoek naar subsidie

Mede daarom volgt de monitoring een tweesporenbeleid: de gemeente meet zelf hoe effectief de stimuleringsmaatregelen zijn, en het platform Arnhem Klimaatbestendig monitort of de communicatie over klimaatadaptatie met inwoners en ondernemers aanslaat. Dat platform onderhoudt de diverse communicatiekanalen gericht op inwoners en bedrijven. Grafiekjes die het websitebezoek in kaart brengen tonen een enorme piek in 2021: in coronatijd gingen veel mensen met hun tuin aan de gang en waren ze naarstig op zoek naar advies en subsidiemogelijkheden. Interessant is dat ook het aantal aangevraagde subsidies op hetzelfde moment piekte.

Vaak is bovendien een relatie zichtbaar tussen de vraag naar subsidies en het weer, of gemeentelijke werkzaamheden. ‘We zien dat op plekken waar wij bezig zijn in de openbare ruimte, particulieren ook wat gaan doen binnen hun eigen ruimte. Dat is winst.’

Aan zulke trends kun je conclusies verbinden, al is het lang niet altijd zo eenduidig als in bovenstaande voorbeelden, weet Ronald. ‘Soms zie je pas na jaren het resultaat van je communicatie. Het belangrijkste is dat we door onze inspanningen mensen aan het denken zetten, dat ze met elkaar het gesprek aangaan. Ik wil niet dat iemand een regenton aanschaft, omdat

effectief zijn

BESTAAT NIET'

ik dat zo'n goed idee vind. We willen bewustwording creëren. Dan willen ze misschien wel wat tegels uit de tuin halen. Als overheid voorschrijven wat mensen moeten doen, werkt meestal niet. Maar als mensen hun directe leefomgeving kunnen verfraaien, staan ze daar wel voor open. Zien ze bijvoorbeeld dat de burens een mooi geveltuinje aanleggen, of dat wij een plein vergroenen, dan is dat vaak een veel belangrijker argument om zelf in actie te komen dan de grote wereldproblemen.'

Soms zie je pas na jaren het resultaat van je communicatie

Dat vergt ook wat flexibiliteit in de beoordeling van subsidieaanvragen, vindt Ronald. 'Soms voldoet een aanvraag misschien net niet helemaal aan alle regeltjes, maar is het wel het allereerste voorstel in een bepaalde hoek van de stad. Dan zeggen we wel eens: laten we het maar doen. Want goed voorbeeld doet volgen.'

Heel ander verhaal

Als hij uit de monitoring één ding heeft geleerd, is het wel dat je niet overal met dezelfde boodschap of met hetzelfde communicatiepakket aan moet komen. Dat kan zelfs averechts werken. 'In een wijk met veel dure woningen heb ik echt een ander verhaal nodig dan als ik naar een wijk ga met sociale woningbouw en veel openbare verharding. *One size fits all*, dat bestaat niet. De doelgroep is totaal anders, je communicatiedoel is anders, en dus ook het middel dat je inzet.'

Bezoek daarom elke wijk en beoordeel wat daar nodig is en welke middelen je waar moet inzetten, luidt een van de geleerde lessen. In een wijk waar de onderlinge verbinding verdwenen is en waar veel mensen leven die met weinig geld moeten rondkomen, gingen mensen namens de gemeente langs de deuren. 'Voordat we aan de slag gingen met de vervanging van het riool en zelfs voor we brieven hadden verstuurd over die werkzaamheden, voerden zij gesprekken met de bewoners. Kop koffie drinken, vragen hoe het met ze ging. Dan krijg je de verhalen. Die gaan helemaal niet over de werkzaamheden in de straat, of over klimaatverandering. Het gaat over hún problemen. Over de moeite die zij moeten doen om te overleven en de rol die hun buurt daarin speelt. Dan zie je dat je eerst

op die sociale kant moet inzetten voor je überhaupt over opvang van regenwater of geveltuinjes kunt beginnen.'

Geen doel op zich

Ook dat is een vorm van monitoren, vindt Ronald. Eén waarschuwing wil hij daarover nog kwijt: monitoring mag nooit een doel op zich zijn. 'Het is een hulpmiddel, het kan je helpen sturen bij de uitdaging waar je voor staat. Maar alleen als je vooraf goed bedenkt waarom je iets wilt meten. Als je dat niet helder hebt, krijg je een heleboel data waar je niks aan hebt. Doordenk je het wel goed, dan levert het waardevolle informatie op. Over wat goed gaat, wat niet, waar je dingen moet verbeteren, waar je beter mee kunt stoppen. Zo kom je stap voor stap bij de beste methode om uiteindelijk je échte doel te bereiken: dat de stad klimaatbestendig wordt.'

Ronald Bos is bestuursadviseur Water en Klimaatadaptatie bij de gemeente Arnhem. Voor vragen over monitoring van adaptatiemaatregelen in zijn gemeente is hij bereikbaar via secretaris@netwerkkans.nl.

Platform Arnhem Klimaatbestendig

Het klimaatbestendig maken van de omgeving doen overheid en gebruikers samen. Net als in de meeste andere gemeenten doet Arnhem dat door de bewustwording te vergroten en door te stimuleren dat mensen zelf in actie komen. Daarbij kan de gemeente Arnhem, naast eigen vergroening-sacties via de Wijkgroenagenda, gebruik maken van het unieke platform Arnhem Klimaatbestendig, een bewonersinitiatief dat wel subsidie krijgt van overheden, maar verder geheel zelfstandig is.

Dordtse 'Toolbox Klimaatadaptatie' biedt inspiratie en **'WE ZOEKEN GEZAMENLIJK**

Klimaatbestendig en waterrobuust in 2035: met talloze projecten in de hele gemeente werkt Dordrecht in de richting van dat doel. Zo ambitieus als de stad is, zo lastig kan het zijn om binnen de gemeentelijke afdelingen én bij bewoners en bedrijven alle neuzen dezelfde kant op te krijgen. Een met de intern betrokkenen afgestemde 'toolbox Klimaatadaptatie' maakt alle geaccepteerde maatregelen én de bijbehorende randvoorwaarden inzichtelijk.

De doelen die de gemeentelijke politiek in Dordrecht op het gebied van klimaatadaptatie, biodiversiteit en een gezonde leefomgeving heeft gesteld, liegen er niet om. Om de ambitieuze agenda te verwezenlijken zijn maatregelen nodig die nogal wat vragen van de organisatie. 'Als je als beheerder jarenlang iets op een bepaalde manier hebt gedaan, voelen vernieuwingen als een grote stap', zegt teamleider Water & Riolen Paul van Esch van de gemeente. 'En er staat ook wel wat op het spel natuurlijk: het riool wordt bijvoorbeeld maar een keer per zestig jaar vervangen; als je iets verkeerd aanlegt, heb je meteen een langjarig probleem. Dat verklaart de gezonde kritische houding bij deze collega's.'

**Om vaste patronen te
doorbreken, koos de gemeente
ervoor alle betrokkenen met
elkaar aan tafel te zetten**

Patronen doorbreken

Het betekende in het verleden nogal eens dat maatregelen die dringend gewenst waren vanuit het perspectief van klimaatadaptatie, toch sneuvelen. Om dat te voorkomen en vaste patronen te doorbreken, koos de gemeente ervoor alle betrokkenen met elkaar aan tafel te zetten. Met als doel gezamenlijk in kaart te brengen onder welke voorwaarden projecten en aanpassingen wél ieders goedkeuring kunnen wegdragen.

Voor adviseur Klimaatadaptatie Lisa Liefink is dat precies wat ze zo waardevol vindt aan haar werk bij de gemeente: 'Bij projecten zitten alle verschillende disciplines aan tafel: beheerders, projectleiders, de stadsecoloog, noem maar op. We kijken integraal, vanuit gezamenlijke doelen.

Niemand zit erbij om iets tegen te werken. Als we ervoor kiezen om iets niet te doen, komt dat meestal omdat budgetten niet toereikend zijn en eigenlijk nooit vanuit onwil.'

Natuurlijk zijn er soms hoogoplopende discussies, benadrukt ze. 'Het verloopt professioneel; vanuit hun vak en met hun praktijkkennis zijn beheerders kritisch op de inhoud. Zij vinden het ook vervelend als ze steeds nee moeten zeggen.'

handvatten bij klimaatadaptatieprojecten

NAAR WAT WÉL KAN'

Waarover gaan dan die discussies? 'Grasbetontegels bij parkeervakken dragen bij aan de vergroening. Het ziet er mooi uit in het begin, maar als auto's er lang staan groeit er geen gras en als er weinig auto's staan groeit het gras heel hoog. Dat vinden bewoners vaak rommelig. Of er worden maatregelen voorgesteld die gericht zijn op zandgrond, terwijl bij ons op veel plaatsen klei ligt. Over die zaken gaan we dan in gesprek. En in plaats van iets direct af te serveren, komen we uit op aanvullende eisen waarmee we iets toch kunnen realiseren.'

Die gezamenlijke zoektocht naar hoe het wél kan, heeft geleid tot de toolbox Klimaatadaptatie: een brede verzameling maatregelen waar iedereen achter staat, inclusief een reeks aandachtspunten en afspraken over beheer. 'Projectleiders kunnen met vertrouwen aan de slag en weten ook meteen waarmee ze bij de uitvoering rekening moeten houden.'

Bewoners betrekken

Naast de verbeterde afstemming wijst Paul op het belang van het betrekken van bewoners, iets dat Dordrecht hoog in het vaandel heeft. Er gebeurt veel: warmtenetten vergen ondergrondse ruimte, er komen steeds meer laadpalen op straat, om water vast te houden en te vergroenen zijn extra bomen nodig, die ook weer ruimte onder de grond nodig hebben om te kunnen groeien. Zo komt vergroening van wijken op gespannen voet te staan met de wens van bewoners om dichtbij huis te parkeren. 'Je moet dan in de gebiedsplannen kijken of er uitzonderingen op de eisen te maken zijn en hoe je eventueel kunt compenseren', stelt hij. 'In het centrum houden bestuurders voet bij stuk: je hebt alle voorzieningen vlakbij, openbaar vervoer is aanwezig, dan kun je best je auto wat verderop neerzetten. In buitenwijken maak je andere afwegingen.'

Lisa Liefink

Uitstapstrook voor stiletto's

Bewoners betrekken kan bijvoorbeeld met pilots of met concrete voorbeelden. Zo reist er sinds 2023 een bewegend bos door de stad. 'Dat hebben we afgekeken van Leeuwarden', vertelt Paul. 'Dan zetten we tijdelijk bomen in bakken neer, zodat mensen ervaren hoe dat eruitziet en eraan kunnen wennen. We zien dat dat leidt tot enthousiasme voor meer groen.'

Bij experimenten met de grasbetontegels bleek dat vrouwen met stiletto's vast kwamen te zitten. Een 'uitstapstrook' bleek daarvoor de oplossing; die is nu als aandachtspunt opgenomen in de toolbox.

De toolbox is gekoppeld aan het Kwaliteitshandboek Openbare Ruimte van de gemeente en moet vooral dienen als inspiratiegids, zegt Lisa. 'Het is een levend document dat we door de tijd heen bijwerken met nieuwe inzichten, als we het daar samen over eens zijn. Dat is ook een belangrijk voordeel van het proces dat we hebben doorlopen: als je elkaar kent, zoek je elkaar ook sneller op.'

Paul van Esch is teamleider Water & Riolen in het cluster ruimtelijke kwaliteit bij de gemeente Dordrecht. Bij diezelfde gemeente werkt Lisa Liefink als adviseur Klimaatadaptatie. Beiden maken deel uit van het opgaveteam Groenblauwe Stad. Voor vragen over de toolbox zijn ze bereikbaar via secretaris@netwerkkans.nl.

Paul van Esch

In nieuw Apeldoorns beleid gaan bouwen en ontwikkelen hand in hand met klimaatadaptie en natuur

MET 'NIKA' WETEN ALLE BETROKKENEN WAAR ZE AAN TOE ZIJN

De natuur én de noodzaak om ons te wapenen tegen het veranderende klimaat hebben in de gemeente Apeldoorn voortaan een flinke vinger in de pap bij elke nieuwe stedelijke ontwikkeling. Dit jaar legde de 'hoofdstad van de Veluwe' dat vast in het nieuwe NIKA-beleid: natuurinclusief en klimaatadaptief ontwikkelen en bouwen. 'We zorgen dat met ieder bouw- en ontwikkelproject onze leefomgeving weer meer gaat zoemen, fladderen en kwetteren.'

Een jaar of zes geleden reed ecooloog Raisja Spijker samen met een toenmalige collega door een nieuwbouwwijk in Zuid-Holland. Wat ze daar zag, stemde haar niet bepaald vrolijk. 'Het leek wel een woestijn, er was nauwelijks natuur te bekennen. Alles in mij zei: dit moet echt anders! En aan die verandering wil ik graag bijdragen.'

Inmiddels werkt ze als adviseur Fysieke leefomgeving bij de gemeente Apeldoorn. Daar is ze medeverantwoordelijk voor de implementatie van het NIKA-beleid, dat in het voorbije jaar is ingevoerd.

En daarmee valt ze met haar neus in de boter, want dat beleid is erop gericht om bij stedelijke ontwikkelingen ruimte te maken voor zowel klimaatadaptatie als versterking van de biodiversiteit. 'Wij willen leefomgevingen creëren waar ruimte is voor biodivers groen en waar een antwoord wordt gegeven op wateroverlast, hittestress en droogte. Hiervoor hebben wij NIKA ontwikkeld', aldus de gemeente in de beleidsnota. 'Zo willen we de Veluwe naar stad en dorpen brengen.'

Vaste en variabele waarden

Wat het Apeldoornse beleid volgens Raisja uniek maakt, is de combinatie van natuurinclusieve én klimaatadaptieve maatregelen. Die zijn verdeeld over vijf vaste waarden, waaraan ieder project hoe dan ook moet voldoen, en variabele waarden waarbinnen ontwikkelaars naareigen inzicht ten minste vijf punten moeten scoren in de categorieën biodiversiteit, dak- en gevelgroen en klimaatadaptatie (meer uitleg in de infographic op de volgende pagina en het kader op pagina 30).

5 vaste waarden

BORGING (LIFE-IP)

De vaste waarden van NIK.1 bestaan uit deze vijf voorwaarden.

2 Voorzieningen voor gebouw bewonende soorten:

Er dienen voorzieningen voor vogels (gierzwaluw en huismussen) en vleermuizen, die in woningen wonen, te worden aangebracht aan elke nieuwe woning of gebouw. Dit volgens de normen zoals omschreven in het Soorten Management Plan (SMP).

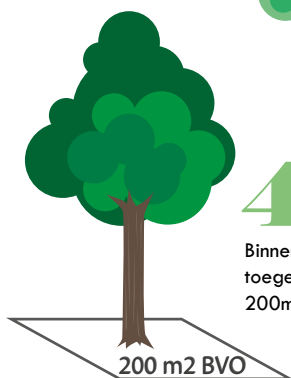
1 Waterberging:

Neerslagwater met een piekbelasting van 60 mm moet worden opgevangen en vastgehouden, waarvan maximaal 50% op openbaar terrein.

4 Bomen:

Binnen ieder plangebied worden bomen toegevoegd: minimaal 1 boom per 200m² BVO (bouwvlak).

3 Groen op maaiveld:

Tenminste 40% van een grote ontwikkeling (binnen het plangebied) bestaat uit groen op maaiveld, waarvan minimaal de helft publiek toegankelijk is en minimaal de helft van het groen uit biodivers groen bestaat.

5 Windcomfort:

Wordt er binnen het plangebied bebouwing hoger dan 15 meter toegevoegd? Dan voldoet de ontwikkeling aan de bepalingen ten aanzien van windhinder.

‘Zo weten alle betrokkenen precies waar ze aan toe zijn’, vertelt Raisja. ‘Elk project moet eraan voldoen, maar je mag zelf bepalen hoe je het precies invult.’ Die vrijheid wordt gewaardeerd, bleek onder meer in gesprekken die de gemeente voerde met projectontwikkelaars en vertegenwoordigers van

woningcorporaties. ‘Daarin hebben we zowel het beleid als de mogelijkheden voor subsidie uitgelegd. Hun input hebben we meegenomen in de verdere uitwerking. Hoewel partijen vaak wat angstig zijn voor nieuw beleid, was over het algemeen de reactie dat dit “goed te doen” was.’

Verhelderende proefmiddag

Dat was ook het beeld tijdens een proefmiddag. De gemeente organiseerde die om samen met betrokkenen te kijken hoe het model in elkaar zit en hoe je aan de benodigde punten kunt komen. 'Door te laten zien hoe het werkt en waar de vrijheid zit in de invulling van de variabele waarden, ontstaat draagvlak. Uit de reacties bleek dat iedereen dit verhelderend vond.'

Wat ook helpt is dat er alternatieve opties bestaan om aan het beleid te voldoen. 'Voor de binnenstad en op bedrijventerreinen is het behalen van sommige normen niet altijd mogelijk, omdat de ruimte daar schaars is. Een deel van de vergroening kan dan bijvoorbeeld ook in de vorm van dak- en gevelgroen.' En er is dus een subsidieregeling, die gericht is op lopende projecten die in gang gezet zijn vóór de introductie van NIKA. 'Daarmee willen we ook die ontwikkelaars over de streep trekken om er toch aan te voldoen.'

Intern draagvlak en leren van elkaar

Niet alleen bij de doelgroep, ook binnen de gemeente en tijdens presentaties aan andere overheden krijgt Raisja overwegend positieve reacties. 'We betrekken natuurlijk alle relevante afdelingen van onze gemeente, zodat iedereen weet wat er speelt en waar nodig vragen kan beantwoorden. Intern draagvlak is cruciaal. NIKA is natuurlijk niet alleen van belang binnen onze eigen afdeling Omgevingsbeleid, maar net zo goed voor collega's van bijvoorbeeld Stedenbouw en Ruimtelijke ordening. In de projectgroep zijn verschillende afdelingen vertegenwoordigd, en die brengen allemaal weer andere perspectieven mee.'

Ook buiten de eigen gemeente volgen bestuurders het Apeldoornse beleid met interesse. De provincie Gelderland heeft eigen kaders gesteld voor leefbare verstedelijking, waar het NIKA-beleid goed in past. De provincie nodigde Apeldoorn dan ook uit om het beleid aan collega-gemeenten te presenteren. 'En we waren bijvoorbeeld op werkbezoek in Leuven. Zij zijn al verder met klimaatadaptieve maatregelen en maken dat mooi tastbaar door proefopstellingen in wijken neer te zetten. Zo krijgen de bewoners een concreet beeld van hoe het eruit kan zien. Leerzaam voor ons. Zij raakten juist weer geïnspireerd door onze combinatie met natuurinclusieve maatregelen.'

Intussen kijkt Raisja uit naar de implementatie van NIKA en verwacht ze dat de uitwerking ervan snel zichtbaar wordt. 'Het mooie van mijn rol is dat ik van a tot z betrokken ben. Je ziet zo'n nieuwe wijk straks echt ontstaan en daarmee hopelijk ook het resultaat van je werk. Dat geeft me nu al veel voldoening.'

Ecoloog Raisja Spijker is adviseur Fysieke leefomgeving bij de gemeente Apeldoorn. Eerder werkte ze bij adviesbureau Sweco. Voor vragen over het natuurinclusieve en klimaatadaptieve beleid van haar gemeente is ze bereikbaar via secretariaat@netwerkkans.nl.

VAN WATERBERGING TOT WIND-HINDER: DE WAARDE(N) VAN NIKA

Het natuurinclusieve en klimaatadaptieve (NIKA) beleid van de gemeente Apeldoorn is sinds dit jaar van toepassing bij bouw- of ontwikkelplannen waarvoor een ruimtelijk plan moet worden opgesteld. Grote projecten met een exploitatiegebied van minimaal 1500 m² en een bouwvlak van ten minste 200 m² moeten voldoen aan de vijf vaste waarden (zie pag. 29) en de variabele waarden.

Voor kleinere projecten zijn alleen de variabele waarden van toepassing. Projectontwikkelaars kunnen vrij kiezen uit maatregelen in drie categorieën. Daarvoor krijgen ze punten; in totaal moeten ze er minimaal vijf scoren:

1. In de categorie 'Biodiversiteit' is 1 punt te halen voor nestkasten/nestvoorzieningen en 1 punt voor biotopen.
2. In de categorie dak- en gevelgroen is 1 punt te verdienen per 10 procent van het geveloppervlak dat wordt voorzien van gevelgroen, en maximaal 2 punten per 10 procent dakoppervlakte dat wordt voorzien van groen.
3. In de categorie klimaatadaptatie zijn 2 punten te verdienen voor het beperken van hittestress en 2 punten voor het creëren van extra waterberging.

*Samen werken aan bekendheid
van financieringsmogelijkheden
bij adaptatieprojecten*

DE FINANCIËLE PUZZEL IS VAAK DE BOTTLENECK

Door meer samen te werken en ervaringen uit te wisselen, kunnen publieke en private partners op het gebied van klimaatadaptatie hun kennis over financieringsinstrumenten uitbreiden. En dat is nodig ook, want anders sneuvelen mooie plannen onnodig wegens gebrek aan geld. 'Ga het gesprek aan en verken de mogelijkheden. Er kan best veel, zeker als je weet hoe je verschillende instrumenten slim combineert.'

Lokale green deals, bedrijven investeringszone, green bonds, sustainability linked loans, Milieuinvesteringsaftrek/Vamil. Het is zomaar een willekeurige greep uit de talloze financieringsinstrumenten die overheden en financiële instellingen aanbieden om klimaatadaptatieprojecten te ondersteunen. Zelfs beleidsmakers die er dagelijks mee werken, verdwalen nog wel eens in het oerwoud van opties. En daardoor blijven kansen liggen, weet Anne-Marie Bor van stichting Adaptatie Atelier, de organisatie die is opgezet vanuit de wens van gemeenten, waterschappen en provincies om samen met private partners klimaatadaptatie te versnellen. 'Er kan veel meer dan men nu denkt, dus er is nog heel wat zendingswerk te verrichten.'

Samen puzzelen

De plannen zijn er wel, weet ook haar collega Mieke Latijnhouwers. 'Wat gemeenten willen met de fysieke inrichting, hoe klimaatadaptatie en de gezonde leefomgeving daar een plek in krijgen, daarover zijn vaak goede afspraken gemaakt, ook met private partners. Maar wat je ziet gebeuren, is dat partijen vervolgens op elkaar wachten. Wie begint, wie neemt het initiatief? De financiële puzzel is vaak de bottleneck om in actie te komen.' En die puzzel moeten ze vooral samen leggen, luidt haar boodschap. 'Het nemen van klimaatadaptatieve maatregelen is een brede maatschappelijke opgave. Die moet niet door maar één partij gedragen worden. Je moet elkaar opzoeken.'

Om dat te faciliteren brengt het Adaptatie Atelier aanbieders van regelingen en hun doelgroepen in werksessies bij elkaar. Interactie staat centraal, vertelt ze. 'Wij vertellen het niet zelf, het zijn de aanbieders van de diverse regelingen die een korte pitch houden en daarna in gesprek gaan met de deelnemers. Dat leidt tot meer bekendheid, en de aanbieders krijgen waardevolle input om te zorgen dat hun instrumenten beter en vaker worden gebruikt.'

Laaghangend fruit

Binnen het Adaptatie Atelier zijn werkgroepen actief en lopen pilots die zich richten op specifieke opgaven, zoals samenwerking met woningcorporaties en vergroening van bedrijventerreinen. 'Voor dat laatste hebben we bijvoorbeeld gezamenlijk uit de negentien beschikbare regelingen een top-vijf van meest kansrijke opties samengesteld', zegt Anne-Marie. Milieuinvesteringsaftrek/Vamil, een fiscale regeling die via RVO loopt en een belastingvoordeel van 8 procent kan opleveren door investeringskosten vervroegd af te schrijven, bleek een voorbeeld van wat ze 'laaghangend fruit' noemt. 'De regeling is niet heel bekend. Het is bedoeld voor ondernemers, maar gemeenten kunnen hen daarop wijzen. Die weten alleen vaak niet van het bestaan van dit soort instrumenten.'

De sessies leiden soms ook tot nieuwe ideeën, tot aanpassing of uitbreiding van financieringsinstrumenten, of tot inzichten over hoe regelingen beter op elkaar kunnen aansluiten. Want daar is nog best winst te halen, vinden Mieke en Anne-Marie. 'We maken geregeld mee dat deelnemers zeggen: "Goh, ik wist echt niet dat er zoveel mogelijkheden waren." Laat staan dat ze kunnen doorrekenen wat het financiële voordeel is als je slimme combinaties maakt.'

Als voorbeeld noemen ze de zogeheten *sustainability linked loans*. Die bestaan uit rentekortingen waar

bijvoorbeeld een woningcorporatie aanspraak op kan maken als die geld leent voor een project en daar bepaalde duurzaamheidsafspraken aan koppelt. Anne-Marie: 'De Nederlandse Waterschapsbank heeft daar ervaring mee, maar nog niet op klimaatadaptatieprojecten. We zouden binnen een partnerschap tussen een gemeente en een woningcorporatie eens kunnen kijken of zoiets werkt. Hoe zou dat eruit zien, welke prestatieafspraken kunnen we maken?'

Administratieve last

Ook aan de kant van de aanbieders valt nog best het een en ander te verbeteren, zeker bij subsidieregelingen voor particulieren. 'Je ziet dat het toch vaak de *happy few* zijn onder de inwoners, die het gros van de aanvragen doen. De administratieve last is vaak een drempel. Dan moeten we het gesprek aangaan met de aanbieder om te bekijken hoe we het laagdrempeliger kunnen inrichten. Of je moet op zoek naar organisaties die aanvragers kunnen ontzorgen, zoals je ook wel ziet bij energiehubs in wijken.'

Een andere mogelijke verbetering zit in de afhandeling en toetsing van regelingen die zich op dezelfde doelen richten. Anne-Marie noemt een voorbeeld van een gemeente die het afkoppelen van riolen stimuleert via een gedeeltelijke vrijstelling van de rioolheffing. Dat levert een jaarlijkse korting van 50 euro op. Daarnaast geeft de gemeente een subsidie van 300 euro en het waterschap nog eens 300 extra. 'Doordat het

De sessies leiden soms tot inzichten over hoe regelingen beter op elkaar kunnen aansluiten

Factsheets financiële instrumenten

Om gemeenten, bedrijven en woningcorporaties te ondersteunen bij beslissingen over financiële prikkels bij klimaatadaptatie, heeft het Adaptatie Atelier de 'factsheets financiële instrumenten' geïntroduceerd. Deze bieden een overzicht van instrumenten voor de financiering van klimaatadaptatie en vergroening, en een checklist van adaptatiemaatregelen binnen de regeling MIA/Vamil en de Regeling Groenprojecten.

De factsheets zijn te vinden op: adaptatieatelier.net/kennisbank

De groenblauwe businesscase: het stappenplan

Het Adaptatie Atelier organiseert werksessies voor publieke en private partners. Die zijn opgebouwd met behulp van een stappenplan. Anne-Marie en Mieke lichten de vier stappen kort toe:

waterschap en de gemeente al samenwerken, loopt dat allemaal via één loket. Dat scheelt enorm in efficiëntie; de aanvrager hoeft dan niet meerdere keren te bewijzen dat hij recht heeft op de korting en de subsidies – en het hoeft ook maar een keer te worden getoetst.'

Anne-Marie Bor en Mieke Latijnhouwers zijn respectievelijk bestuurslid en coördinator bij stichting Adaptatie Atelier. Voor vragen over financieringsinstrumenten zijn zij bereikbaar via info@adaptatieatelier.net.

Anne-Marie Bor

Mieke Latijnhouwers

1 Vaststellen van de (beleids)doelen

'We bekijken wat nodig is in een bepaald gebied en welke risico's daaraan vastzitten. Hoe vertalen we dat concreet naar wat we willen realiseren, met welke prestatieindicatoren? Zijn er aanpalende doelen waarop we kunnen meeliften, bijvoorbeeld op het gebied van biodiversiteit, natuur, of in het sociale domein?'

2 Inventariseren van passende maatregelen

'Dan gaan we in op de vraag: wat willen we vergroenen en hoe? Van gevelbeplanting en groene daken tot halfdoorlatende verharding, infiltratiekratten of regenwaterhergebruik voor toiletdoorspoeling. We stuiten laatst op een website met 171 verschillende maatregelen, ga er maar aan staan.'

3 Zoeken naar natuurlijke partners, intern en extern

'Welke stakeholders hebben baat bij de invoering van dit soort maatregelen, of meer algemeen: bij het aanpakken van deze opgaven? En hoe kunnen we die bij ons project betrekken?'

4 Financiële oplossingen verkennen

'Aanvankelijk was die verkenning ingestoken vanuit de vraag wat een gemeente zelf kan doen. Tegenwoordig verbreden we dat naar hoe je ook slim kunt samenwerken met financiële instellingen. Juist in die combinatie liggen goede kansen om de groenblauwe business case rond te krijgen.'

Via riool- en waterzorgheffing worden stijgende adaptatiekosten in Leiden eerlijker verdeeld

‘SAMEN PROFITEREN, DUS OOK SAMEN BETALEN’

In Leiden gaat vanaf komend jaar iedereen meebetalen aan de lokale waterhuishouding. Ook de kosten voor vergroening en andere maatregelen om de stad klimaatbestendig te maken, worden met ingang van 1 januari 2025 via de nieuwe riool- en waterzorgheffing eerlijker verdeeld onder gebruikers én eigenaren van woningen en bedrijven.

Ondergelopen kelders, doorweekte vloeren en verdronken meubilair: in de Leidse volkswijk De Kooi, gebouwd op wat vroeger moeras was, resulteerden pittige hoosbuien in 2007 meermaals in enorme wateroverlast en zelfs verzakkingen van woningen. Het is intussen dik vijftien jaar geleden, maar volgens beleidsadviseur Hans Smit van de afdeling concernfinanciën van de gemeente vormde het dé alarmbel die onverbiddelijk liet zien: zo kan het niet meer. ‘Iedereen zag toen dat we voort moesten maken met de aanleg van gescheiden riolering en het vergroten van de waterberging in en rond de wijk.’

Kosten verdubbelen

De gemeente ging aan de slag met een zogeheten ‘integraal waterketenprogramma’, om vast te stellen welke wijken op welk moment moeten worden aangepakt om wateroverlast te verminderen. Daarbij komen de aanzienlijke ambities van het stadsbestuur om Leiden klimaatbestendig te maken: met die investeringen erbij opgeteld, verdubbelen de kosten van de gemeentelijke watertaken in de komende twintig jaar.

Intussen was besloten in 2017 de precariobelasting ondergrondse leidingen af te schaffen, waardoor de stad jaarlijks 7 miljoen euro aan inkomsten misliep. ‘Compenseren via de OZB, zoals het ministerie suggereerde, vonden we iets te rigoreus, omdat je dan alleen de eigenaren aanslaat’, kijkt Hans terug. Kansen zag hij in aanpassing van de rioolheffing. Van oudsher werd die exclusief opgebracht door gebruikers met een aansluiting op het riool. ‘Bij de afgelopen collegeonderhandelingen heb ik voorgesteld om in de nieuwe riool- en waterzorgheffing iederéén met een belang te laten meebetalen. Onze watertaken zijn natuurlijk veel breder dan alleen het afvoeren van afvalwater. Het gaat ook om grondwaterbeheer, afvoer van hemelwater, noem maar op. Daar heeft iedereen profijt van. Dan is het wel zo eerlijk om

niet alleen gebruikers met een aansluiting, maar ook woningeigenaren en bedrijven in die heffing te betrekken.’

Lokale en politieke keuzes

Wat erg hielp, was dat dankzij het waterketenprogramma de kostenontwikkeling al inzichtelijk was gemaakt. ‘De vraag die overbleef was: hoe gaan we die kosten verdelen? Bij de riool- en waterzorgheffing ben je behoorlijk vrij om te bepalen welke grondslagen je hanteert. Dat geeft ook veel ruimte om lokale en politieke keuzes te maken.’

Hans en zijn collega’s van belastingen, duurzaamheid en beheer brachten verschillende mogelijkheden in kaart, zoals bijvoorbeeld een tegeltaks, en stelden liefst vijftien scenario’s op. Welke kosten wil je wel en niet toerekenen aan deze heffing, hoe verdeel je de rekening onder belanghebbenden, welke grondslag kies je om de hoogte van de bedragen te bepalen? ‘Een uitgangspunt was bijvoorbeeld dat de verhoudingen tussen woningen en niet-woningen gelijk bleef’, vertelt Hans. ‘In de oude heffing haalden we 13 miljoen euro op, waarvan 11 miljoen bij woningen en 2 miljoen bij bedrijven. Die verhouding blijft zo. Maar als in de toekomst bijvoorbeeld extra investeringen bij bedrijventerreinen nodig zijn, kunnen we wel naar een aanpassing in de verhoudingen kijken.’

We kunnen transparant laten zien dat het geld kost ons te wapenen tegen klimaatverandering

Aanslag halveren

Uiteindelijk koos de politiek voor een model waarin eigenaren een vast bedrag betalen, terwijl de heffing voor de gebruikers net als voorheen afhangt van de omvang van het huishouden. ‘Een van de doelen was dat de kosten voor iedereen zo laag mogelijk zouden

Voor

De Baselstraat

Na

blijven. De aanslag voor gebruikers hebben we kunnen halveren, omdat eigenaren nu ook meebetalen. Maar ook een meerpersoonshuishouden dat zelf eigenaar is van de woning betaalt straks in totaal 2 euro minder aan heffingen.'

Het belangrijkste is misschien nog wel dat deze belasting, anders dan de OZB, echt een bestemmingsheffing is die honderd procent kostendekkend is. Dat was ook het doel van de aanpassing. Hans zegt daarover: 'We weten dat de kosten de komende jaren flink gaan stijgen. Op deze manier kunnen we heel transparant aan de stad laten zien dat het geld kost om ons te wapenen tegen het veranderende klimaat, maar dat uiteindelijk iedereen van de investeringen en de maatregelen profiteert.'

Hans Smit is adviseur middelen en control op de afdeling concernfinanciën van de gemeente Leiden. Voor vragen over de achtergrond van de nieuwe riool- en waterzorgheffing is hij bereikbaar via h.smit@leiden.nl.

Hans Smit

Netwerk KANS: de deelnemende steden

- Amersfoort
- Apeldoorn
- Arnhem
- Delft
- Deventer
- Dordrecht
- Eindhoven
- Enschede
- Groningen
- Heerlen
- Leiden
- Middelburg
- Nijmegen
- Utrecht
- Zaanstad

KANS in LIFE IP Klimaatadaptatie

LIFE-IP Klimaatadaptatie (2022-2027) is een Nederlands programma met cofinanciering door de Europese Unie. Het borduurt voort op de Nationale Klimaatadaptatiestrategie. Een consortium van 23 overheden en organisaties voert het programma uit. Doel van de acties en projecten is dat Nederland sneller klimaatbestendig wordt. Het betrekken van gemeenten krijgt hierbij speciale aandacht via onder meer het KANS-netwerk. Zij zijn namelijk de meest uitvoerende en sturende overheden.

KANS-gemeenten wisselen kennis met elkaar en anderen uit door middel van bijeenkomsten en dit magazine. Tijdens deze bijeenkomsten staan thema's centraal, die door de leden zelf en het LIFE-IP-programma worden aangedragen en ingevuld. De diversiteit van gemeenten die lid zijn zorgt voor interessante kennisdeling.

KANS fungeert ook als klankbord bij de vraag of opgehaalde kennis in LIFE-IP nuttig is om breder te verspreiden.

Colofon

Dit is een uitgave van netwerk KANS

www.netwerkkans.nl

Coördinatie: Berry Gersonius

Vormgeving: Martien Versteegh, Creatief bureau Donkigotte

Redactie: Joop Dagers, Bureau DubbelDagger

www.donkigotte.nl

© November 2024

Medegefinancierd door de Europese Unie. De opvattingen en meningen die worden geuit in dit magazine komen niet noodzakelijk overeen met die van de Europese Unie of CINEA. Noch de Europese Unie, noch de subsidieverlenende autoriteit kunnen daarvoor verantwoordelijk worden gesteld.

KANS WERKT SAMEN MET:

• SAMEN KLIMAATBESTENDIG

• VNG-GNK

• ADAPTATIE ATELIER

